

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

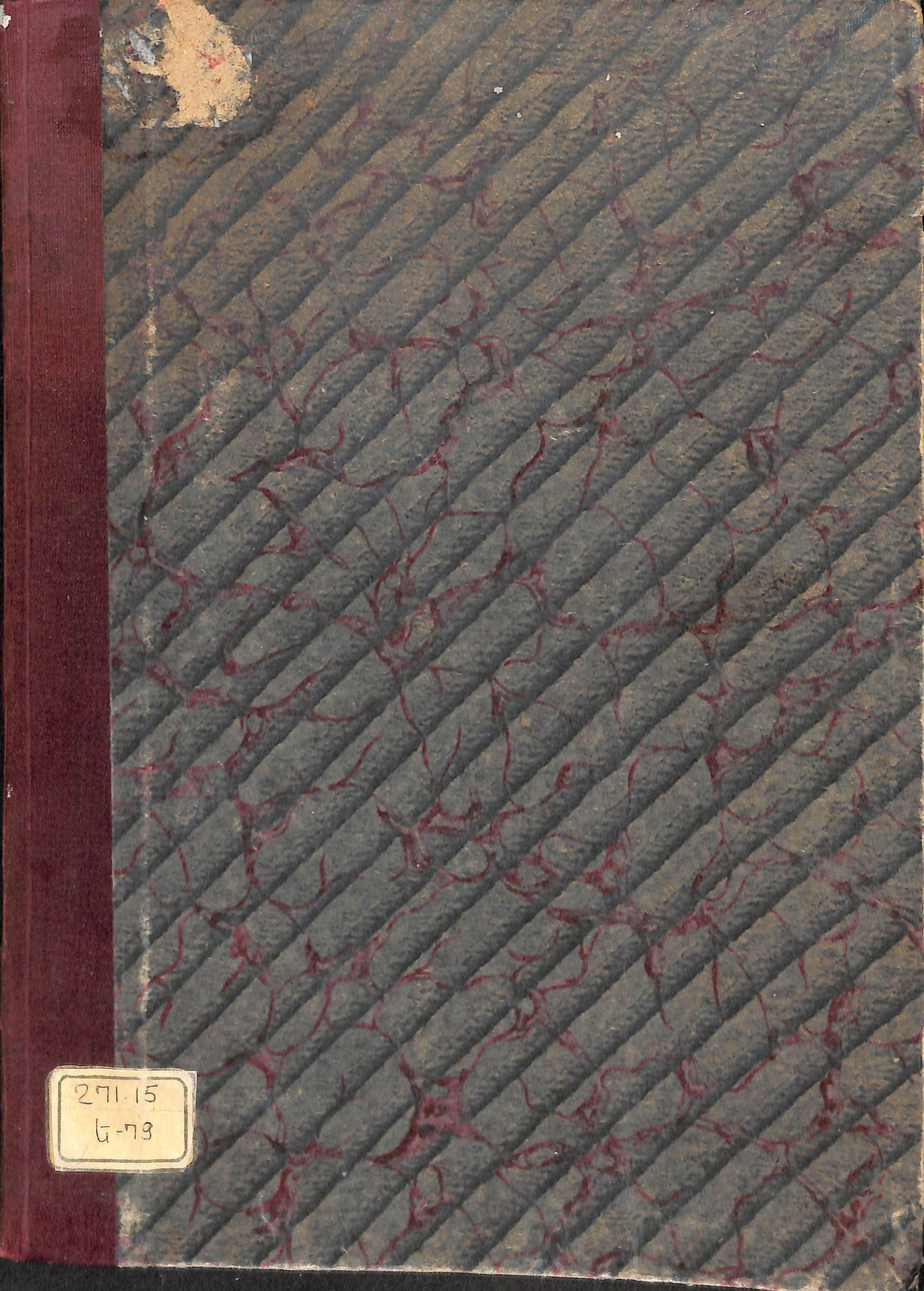
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

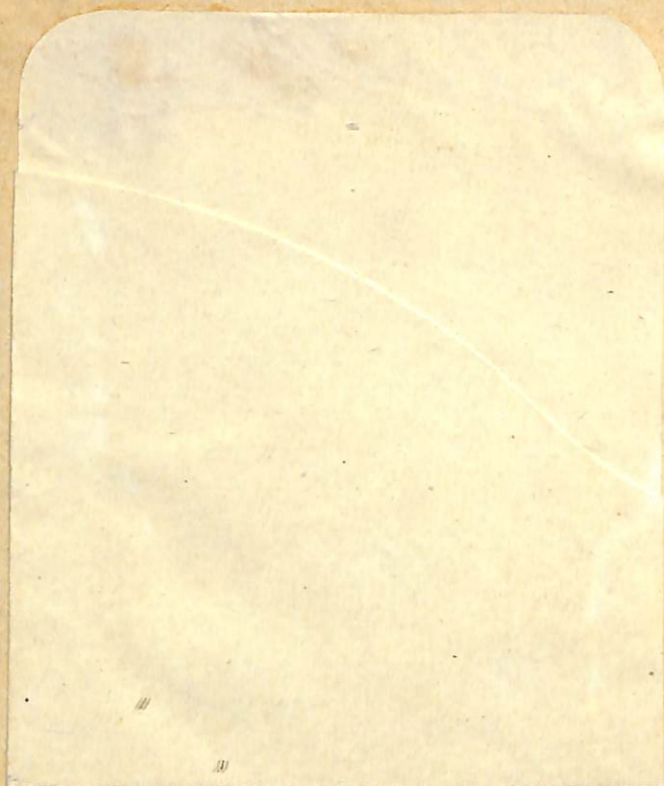
Adapt — remix, transform, and build upon the material

The image shows the front cover of an old book. The cover is decorated with a marbled pattern consisting of dark blue or black diagonal stripes and a network of thin, reddish-brown veins. The spine of the book, visible on the left, is a solid dark red color. In the top-left corner, there is a small, irregular piece of light-colored material, possibly a piece of tape or a stain. In the bottom-left corner, there is a small, rectangular, cream-colored label with a thin black border. The label contains two lines of handwritten text in black ink.

271.15

6-79

1 OCT 2009

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ
63

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ

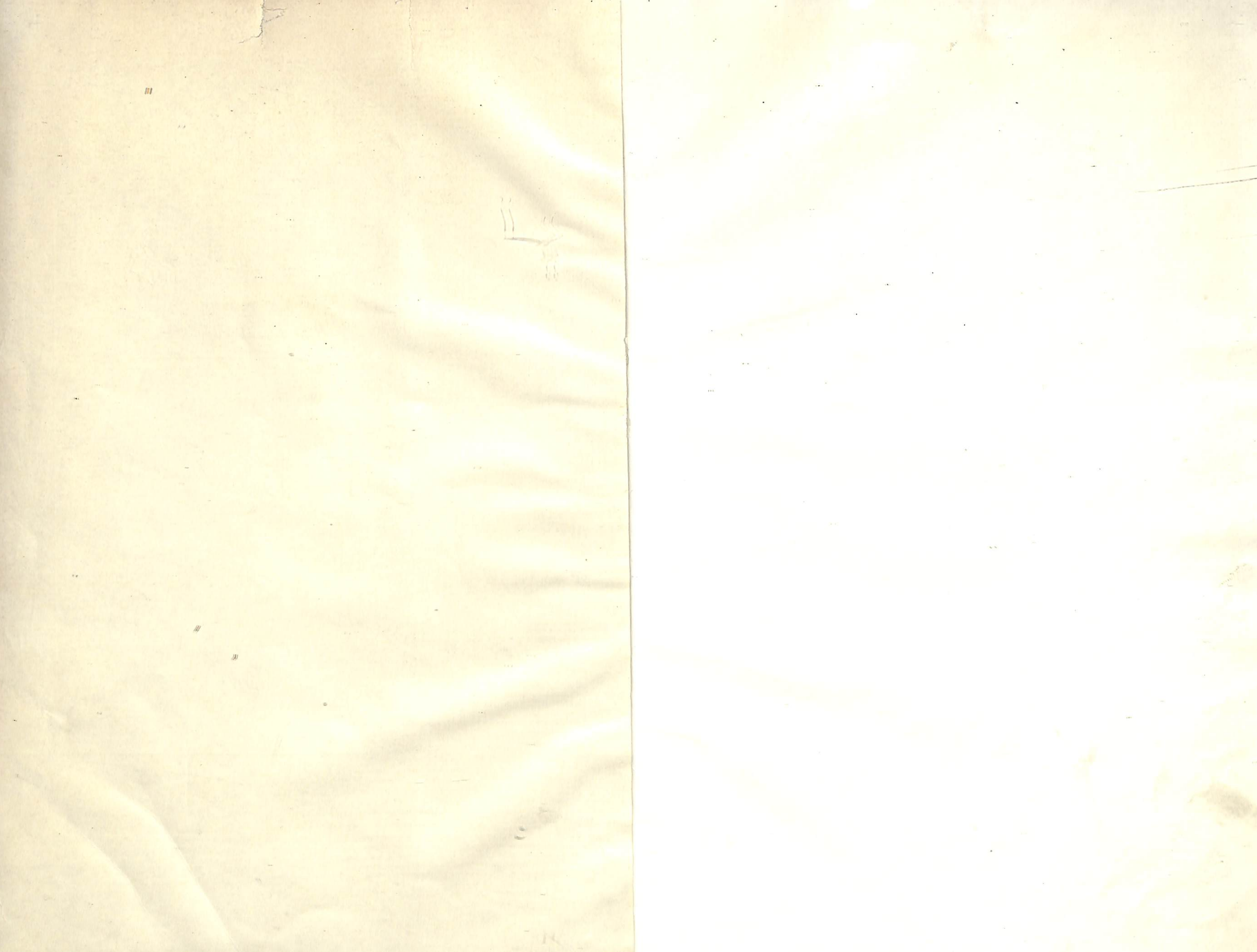
Վ Ե Հ Ը

Ս ՂԱԶԱՐ

1904

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՒԵՂԵԱՆ

27115

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

5-73

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ՍՏՈՒԵՐԱԳԻՐ

ՏԵԱՌՆ ՏԵԱՌՆ ԳԵՐ.

ԻԳՆԱՏԻՈՍ ՎԱՐԴ

ՎԻՒՐԵՂԵԱՆ

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԵՒ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ԱԲԲԱՅ

ՎԵՆԵՏԿԵԱՆ

ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՀԱՐՑ

Ս. ՂԱԶԱՐ

1904

1005
21417

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Իբրեւ կենսագրական ստուերագիծ մը՝ մեր Յոբելեար Աբրահօր, ահա համեստ տեսրակ մը: Խմբանկարները կը ներկայացընեն վեհ. Աբրահօր ձեռնադրած քահանայները, իսկ շէնքերը՝ են այն ամէն Մխիթարեան վարժարանները՝ որոնց յառաջագիծները Յոբելեար վեհին յատուկ հոգածութեանց նիւթ եղած է:

ՄԻՔԱՐԵԱՆ ՎԵՀԸ

Ա.

Երախտագիտական վարձատրութիւն. — Անվրդով տունը. — Պոնտական ազնուական զաւակը. — Հպատակութիւնը. — Կրօնական ասպարէզը. — Հասարակութեան անձնանուէր գինուորը. — Բագրատունին և իր Երախտագիտական սեկենսաք:

ՊԻՒՑԱՋԻՆ ներբողեանը գերեզմանին առջև ցարտ սարսուռ մը ունի, առխուր հմայք մը և ազգու միայն ունկնդիրներուն. անոր լեզուն մունջ է ներբողեալ զիւցազին. երանի այն զիւցազին որ յուզուած սրտով իր կենդանութեան կը տեսնէ քաջագործութեանց արժանաւոր վարձատրութիւնը: Համեստ, առաքինի վաստակաւորը խոյս կուտայ այդ օրինաւոր ցոյցերէն. սակայն ինչ որ օրինաւոր է, յարգելի է. անոր զանցատրութիւնը օրինազանցութիւն պիտի ըլլայ: Այսօր չենք ուզեր օրինազանց մնալ: Ուրիշ վեհը իր ամբողջ յիշատակայ գործունէութիւնը կ'ուզէ չկոտորուիլ և սահմանափակուիլ իր անհամեստ ազնուական համեստութեան մէջ, սակայն իր որդիքը, իր վրայ գործուրացող հպատակները այսօր կը զգան

միաբանական կենցաղին ամենէն բաղքը երջանկութիւնը, անկեղծ սրտի գորովով մը, խտացած համակրանքով մը կը սարքեն վեհին յոբելեան հանդէսը, որ երախտագիտութեան անթաղամ գովինն է: Հայր... առաքինութեանց պսակը երկնքէն, իսկ վաստակոց պսակը մենք հիւսեր ենք. այդ պսակը փուշ չունի, համեստութիւնը վիրաւորելու ուժ չունի, առ զիր գլխուղ վրայ զայն, այն մեր երախտագիտութիւնն է...

* * *

Եւ երախտագիտութիւնը ունի իր լեզուն, և ներուի որ մենք այդ լեզուով խօսինք: Միաբանութեան հիմնադիրը՝ իր բարձր վարչական ուժին մողիչ կենդանութիւնը ներշնչեց իր յաջորդին. այդ ուժը անընդհատ ու միեւնոյն օժուժով և միեւնոյն հրաշագործութեամբ յաջորդէ յաջորդ հոսեցաւ. ու նոյն ուժը կուտ պահեց մեր անպամներուն միաբանական կեանքը: Օրհնուած մնաց անպամներուն օրինաւոր հպատակութիւնը և վեհ զեկալարները աշաւրջութեամբ հսկեցին միաբանական կեանքին

վրայ, որ երկնքի աւանդն էր. այդ աւանդը մեր դեկալարներուն ձեռքը պարձաւ. կրօնական միութեան անկողնի շղթան, զոր ամէն անգամ իր առաքինութեամբ ամբաստանուող պարագն զգաց, այդ զգացմունքը կը մնայ, քանի որ վերը Մ. Ղազարու ամպերէն կը սաւառնի մեր վրայ Մխիթարայ անձնուրաց և անձնանուէր հոգին . . .

*
* *

Հեռուէն սյաքներ փորձեցին խոցել այդ հոգին. նահատակութիւնը դիւցազին կեանքն է: Մխիթարայ տան հոգին միշտ ենթակայ էր այդ սլաքներուն. հոգին զգաց առանց վիրաւորուելու. զգացումը կենդանարար էր. Մխիթարայ մարմինը աւելի կենդանացաւ, իր յաջորդները համբերատար, խոհեմ զեկալարութեամբ անվրդով ու անսասան պահեցին ընկերական աւանդը, որ մարդու կազմակերպութիւն չէր, այլ երկնքի ստեղծագործութիւնը. երկնային ուժ մըն էր, որով երկրաւոր հարուածներէն անզրպուելի, անխող: Կոխը կենդանութիւն է, իսկ խաղաղութիւնը արքայութիւն: Մեր յորելեարը ուղեց ստեղծել միարանութեան այդ արքայութիւնը:

*
* *

Պանտալիան փառնոց, Տրապիզոնի ազնուական ընտանեաց զաւակը, իրեն հետ բերաւ Ազնուութիւնը: Մոտոյրը, այն արիտակրատ ընտանիքը իր փառքին հետ ունէր յատուկ ազնուականութիւն մը, պատկառանք ու համակրանք. Տրապիզոնի ժողովրդեան զօրեղ ու ազու փաստարանը այդ ընտանիքն էր, նահապետական, կրօնական ընտանիք մը. օճախին լոյսը մէկ քանի եղբայրներուն յանձնուեցաւ, իսկ կրօնքի լոյսը փոքրին, որ մօրը ամենէն սիրելին էր, այն եղաւ մեր մայր վանքին սիրելի վեհապետը. սիրուեցաւ առհասարակ ամէն միաբաններէն, վասն զի իր բնաւորութեան մէջ չկար բնաւ դաժանութիւն, այլ սէր, անոյշ լեզու, բնուել, հրապուրիչ հայրութիւն, ու այս գերբնական ձիրքը իրեն բնական էր, և այդ բնականութիւնն աւելի յարպի անցաւ ու արժանացաւ անկեղծ գուրգուրանքի, վասն զի հպատակութեան տենչալին հայրական անկեղծութիւնն է: Առաքինութիւնները վանքի պատերուն մէջ չսորվեցաւ. այլ զա-

նոնք միասին բերաւ. իր փոքր հասակէն պարտաճանաչութիւնը յարգեց: Դեռ պատանի, գեռ խիտ փոքր, կեանքի լեզուին բոլորովին միամիտ, սակայն ուղմիտ մեքենականութեամբ մը կրօնական կենաց դանուութիւնը շատ անուշ բան մը կը նկատէ: Չինքը վանք բերող Հայաստանի բնական ուղեւոր Հ. Ներսէս Սարգիսեանէն կը լսէ. « Տղաս վանք, վանականութիւն սիրելը լաւ, բայց դիացած ըլլաս որ հոն այս հօրդ պաշտօտիւն կեանքը չի կայ, այլ հպատակութիւն »: Պատասխանը կ'ըլլայ - « Հպատակութեան գիրին ի՞նչ » . . . Միայն խօսք, մանկական պարծանք չէր. ահա իր ամբողջ կեանքի մէջ ան՝ այդ խօսքը յարգեց: Ուսանողութեան, քահանայութեան և ամէն աստիճան հպատակութեան հաւատարիմ մնաց. հպատակիլ գիտնալով հպատակներ սենեցաւ. այդ իր հպատակութիւնը, խոնարհութիւն մըն էր, խոնարհին ձեռք կը արուի, անհպատակ խրոխտին՝ զըրկում: Խոնարհեցուց ինքզինքը, փնտուեցաւ. սիրուեցաւ, անոր ձեռք արուեցաւ և օրին մէկը այդ համեստ կրօնաւորը բարձրացաւ իր ներկայ բարձր պաշտօնին: Կը սահմանափակենք զրիչինս. իր ներքին կեանքը համեստութեան առաքինութեամբ ծաղկահիւս ցանկապատ մը ունի, ուսկից ներս մտնելը արդիւրեւ է. իր խոնարհութիւնը կը զիմարէ. ետ կը դանդանք. ահա՛ իր արտաքին գործունէութիւնը. այն ունի լեզու մը, շնորհալի լեզու մը, համեստութիւնը լուսութեան կը դատապարտէ: Բայց այժմ լուսութիւնը օրինաւոր չէ:

*
* *

Մխիթարայ աշակերտները ձգնաւոր չին, այլ միարանութեան հոգեւոր զինուորները. ասոնց ձեռքն են գրականութիւնը ու գաստիարակութիւնը. երկուքն ալ սիրելի ծառայութիւններ են, երկուքն ալ մշակելի ասպարէզներ, սակայն ասպարէզի որոշողութիւնը վարչութեան իրաւունքն է: Մեր յորելեարին ցոյց արուեցաւ գաստիարակութեան տաժանելի և պատասխանատու ասպարէզը. գրականութեան առջեւ չոր է այն, զուրկ մխիթարական հրապուրիչ, զուրկ մաքի մշակութեան: Հպատակին սիրելի է զոհողութիւնը: Մեր գաստիան լեզուին այնքան նրբաճաշակ հմուտ և միջազգային գեղեցիկագիտութեան այնքան բուն սիրով հետամուտ յորելեարը՝ զոհեց իր մտաւորական

Բ.

Յորելեարը ուսուցիչ Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանին. — Հ. Ալիշանի մեծ աջակցը. — Հայերէնի վարժարանը և Գ. Արժրունին. — Յորելեարը Մուր. Ռափ. վարժարանը. — Իր կրթական ծրագիրը:

Մխիթարեան միարանութիւնը երկու տուն ունի, երկու մեծամեծ հաստատութիւններ. վանք ու վարժարան, և միարանութեան գրեթէ ամէն անգամ հաւատարապէս աշխատել է այդ երկու հաստատութեանց կրթական գործին: Վե՛հ Յորելեարը վանքին կ'անցնի Մուրատ Ռափայէլեան վարժարան, ճիշտ այն ատեն՝ երբ նոյն վարժարանի տեսչութիւնը կը վարէր Հ. Ալիշան: Յորելեարը հոն կրթական գործի մեծ ասպարէզ կը գտնէ. կը գտնէ աշխատելու միջավայրը, գաստիարակին ճիշտ մարզարանը հոն է, հոն ազդուութիւնը. ու սպին համար աշխատել, սքնիլը Մխիթարայ գիտնորներուն համակրելի հրապուրչն է: Յորելեարը մեծ խանդավառութեամբ կը սկսի գործել (1868): Հ. Ալիշան, բանաստեղծ Ալիշանը, արդէն շափազանցօրէն ջլատուած նիւթական գործերու ծանրարեան մտաւանջութիւններէն, երբ կը գտնէ այդ անձնանուէր աջակիցը, սփոփուած այլ եւս բոլորովին կը մերժի գրքերու սիլիանին մէջ, փոսահ իր յրձմար օգնականին, որուն և կը յանձնէ վարժարանի կրթական և նիւթական գործը: Երիտասարդ օգնականը գործելու, աշխատելու ազատութիւն կը գտնէ, սակայն իրեն յատուկ փափկանիտ բնատրութեամբ, միշտ հպատակ կ'ուզէ մնալ: Վարժարանը Հ. Ալիշան իրեն կը յանձնէ, սակայն օգնականը չի զեղծանիլ այդ լիուրի փոսահալութեամբը. տեսչէն աւելի հոյ ու խնամք կ'ունենայ, նիւթակէս, բարոյապէս կ'աշխատի կը յոգնի, կը կրթէ աշակերտները, համարյոք ու պատկասելի բնատրութեամբ կը գրաւէ աշակերտաց համակրանքը, իրեն խնամակալ՝ նուիրագործած հայրութիւն ցոյց կու տայ, և իրեն հայր կը գուրգուրայ ամէն մէկ աշակերտի վրայ: Իր բնական անկեղծութիւնը նաև աշխարհական աշակերտաց հաճոյ կ'անցնի. կը սիրուի, կը յարգուի: Իր այս պաշտօնավարութեան (1870) օրով « Մշակ » ի խմբագրապետ Գրիգոր Արժրունին, կու գայ Հ. Ալիշանէն հայերէն սորվելու. Հ. Ալիշան ցոյց կու տայ իր օգնականը: Գրիգոր Արժրունի օգնական վարժարանի մը կը հանդիպի. շատ ախորժով աշա-

ասպարէզը. հպատակութեան սէրը աւելի բուն էր, աւելի կարեւոր, մտաւ գաստիարակական ասպարէզին մէջ: Իրեն միխթարական երեւցաւ Մխիթարայ տան ասպարայ զինուորներ, քաջ գիտնորներ հասցընելը, և աշխատեցաւ, ետանդով աշխատեցաւ. ընդել բնաւորութիւնը իր վրայ շեղակուեց ատու վանական ուրիշ կարեւոր ծառայութիւններ, եկեղեցական, սոպագրական, և այլն: Հասարակութեան գործին անձնանուէր զինուորը, ո՛չ երբէք մերժող, այլ հաւատարմութեամբ գործող եղաւ և աջակից իրեն գիտնորներուն: Բազրատունեան գարու երիտասարդ քահանաներէն էր, և Բազրատունիին ամենէն սիրելի երիտասարդը ինքը և ինքը հոյակապ սազանդին խրախոյսի մեկնուար: Հանճարները ունին իրենց մեռելական անդրձ փեճակը. Բազրատունին այլ կորովի, հակայ գլուխը, միարանութեան այն ազդեցիկ պատկասելի գրական տոխձր տեսակ մը քնտրութիւն կ'ունենայ. բազմամեայ գրական մեծ պաշարով ճոխացած գլուխը իր գաստիան երկերը հրատարակ հանելու քաջաւերութիւն, կորով չունենար. ահա՛ մեր յորելեարը իր ազնուական վարպետութեամբ կը շոյէ այդ հոկայ միտքը, կը քաջաւերէ, անոր մէջ գրական գործունէութեան կրակը կ'արձարձէ. անոր կ'առարկէ. առ ինչ հայերէն գաստիան լեզուի այնքան քրտնալոր տաժանելի աշխատանք, առ ինչ ամբարել լեզուարանական այնքան տաղանդաւոր գլուխ և հմտութիւն. առ ինչ հեղին և լատին գրութեանց մէջ գիտնորական արշաւանք: Անուշ լեզուին ճարտաստութիւնը հմայիչ է. Բազրատունին կը սիմփի, իր մէջ գրական գործի ասորաշանր կը բորբոքի, ու ահա իր գաստիան քերթուածները հրատարակ կ'ելլեն. իր էլզէվերը* զինքը խրախոսող երիտասարդ վարպետեան է, մեր յորելեարը, որ նոյն ատեն ասպարանի մէջ վարչական պաշտօնով ամէն ջանք ու ինամք կը լծալի Բազրատունեան քերթուածոց մաքար ու անխալ տպագրութեան, և այդ գործին բան գգնարահաճ հեղինակն իրկ-խրդիլ կ'ըլլայ, որով կ'ունենանք Բազրատունեան շարք մը քերթուածները՝ սոպագրական շնորհքով անմամն ու անարատ:

* Յետագայ էջին մէջ էջ 8) երկու նամակները կը բացատրեն բառի մեկնութիւնը և միանգամայն ցոյց կու տան երկու պատկասելի գէ՛մբերու իրարու տաճած յարգանաց հաւաստիքը:

Մեծարգոյ և Վ. Տէր, Տ. Արսլն վարդ.

Սիրակաթ ողջունիւ թէպէտ չզաղարէի ցանկ ողջունել զՎերապատուութիւնդ, այլ ոչ ի մեծ ինչ մը խիթար սրտիս. զգեղեցիկ ապա դէպքս առեալ ինձ ի խրախոյս՝ գամ յերկտողս, զի գէթ սովիմք առ փոքր մի լիցի ինձ սփոփել, թափառեալս աստ ի խալա լեւրինս, զրկեալ ի հայրենի դիմացդ և ի քերդողական աշխոյժ բարբառոյ: Ակն ունիմ ի հայրական գորովոյդ անդատապարտ առնել զլուութիւնս, որ ոչ հեղգութեանս ինչ, այլ մանաւանդ պատկառոտ մեծարանաց է ընծայելի. զի զոր երբեմն հայրաբաշ մեծարեալ սիրեցի, զնոյն մեծարանս և զսէր ցանկ ընդ իս յածեցուցանեմ՝ զանբաժինսն առ յինէն: Այլ հայրականդ յիշատակ՝ իլիականաւ եբաց ինձ ասպարէզ մերկանալոյ զսիրտ և զանբաժութիւն շնորհակալեաց՝ յանկերպարան ի դոյզն խօստ՝ ամփոփել. զի ոչ կարօտիմ ինչ աստէն զզոյ սէրն ածել ի գոյ, այլ զգոյն և զյառաջմէ իսկ ծանօթն հայրենի սիրոյդ՝ անդրէն յեղյեղել: Գիտել զդատաստանս արտրժէք զթարգմանութենէն. այլ չզիտեցէք զայն՝ ինձ յօրէնս գրել և պատկառելիս և զվրիպանս անգամ հմուտ գրչիդ. իսկ զտպագրութենէն՝ ցաւ և թախիծ: Զկիտարձանն ոչ անհանոյ ինչ վեհ ճաշակացդ զոլ վարկանիմ. ըստ իս նախամեծար քան զմիահամուտ պատկերս Հայկայ:

Իցէ՞ թէ յանդուգն դատիցիմ հարցանել համարձակեալ, յո՞ր արդ պարապիցի գլուխդ անխոնջ և անծերանալի:

Հատանեմ զբանքս չնչին, զի մի անմահական տողիցդ գողացայց զվայրկեանս. այլ մատուցեալ զխոնարհ ողջոյն Ստեփան հարազատիմ, որ անդուլ գովեստիւք յիշատակէ զՎեր. Հայրութիւնդ, եռանդուն ըղձիւք մնամ նորոգ արգասեաց և պսակաց

Մեծարգոյ Քերթողահօրդ

Ն. Ծ. Տ. Իզմատիոս Կիրևոզեան
Կր. Միթ.

* Էյղեվերեան տպագրութիւնք անլրիպակ ըլլալով Բագրատունին Էյղեվեր կը կոչէ, զՅարգոյ Արեղայն, իր մի քանի երկասիրութեանց տպագրութեան սրբագրութիւններն առանց վրիպակաց կատարելուն:

Ի Վեներաբիլ 13 Մայիսի 1864.

Յարգոյապատիւ և Վերապարտուեալ Վարդ.

Այդ քո ձայն իցէ, եղբայր սիրեցեալ. ձայն՝ ոչ յոյժ ականջաց ընդել, այլ՝ սրտիս քաջածանօթ, ձայն քաղցր՝ որ ի խաղ՝ տեսց այտի սարոյդ հատեալ անպղտոր, և ընդ թրակեան խուժուժուն անցեալ անապական, և ընդ իմս հել՝ Լենաստան սաւառնեալ, և զփափկիկ թեւսն յանուշունս քաղցրասիւք օղոցն և անմահական շնչոյ բարբառոյն խառնեալ և օծեալ, սրավարեալ ապա ընդ պերճն ճեմեալ Հանդրին անդունդո՞ եկեալ կայ այսր և կացեալ առաջի իմ խօսակից ընդ իս լինի իւրով մեղմական զգօնութեամբն, և ոչ յագիմ ի սիրաշարժ շրթանցն կաթելոյ:

Իլիականն, ասեմ առ նա, և զքո բարբառդ ճոխացուցեալ է, ո՞վ ձայն. այդ՝ քերթողին այնմիկ շնորհ, աղբերն՝ յորմէ տիեզերք արբին և ըմպեն տակաւին: - Իսկ ընդէ՞ր բնաւ հարցանիցեմ զթարգմանութենէս զդատաստանդ քո որ քան զբազումս, գո՞գ և զբնաւս, մեծարոյ է յաչս իմ: Զի թէպէտ և տեսեալ ես երբեմն անտիպ, չզիտեմ թէ և ամբողջ, բայց գիտես՝ այլազգ է յոյժ ընթեռնուլ պարապով ի տպագրեալն. թող զի և ոչ սակաւ յօրինուած առեալ է յետ ի հարեանցի տեսանելոյդ: Շնորհակալ եմ զայժմու ասացելոցդ, թէպէտ և քան զգլուխ իմ բարձրագունից, սակայն և այլ ցանկամ հարթ հաւասար չափոյ գըլխոյս: - Իսկ զտպագրութենէն՝ հեծես եւեթ՝ «ցաւ և թախիծ». ո՞վ աղետիցս. այդ բարբառ զամենեցուն զսիրտս երկկ. զինչ արդեօք տեսեալ իցէ Լլ՝ զէվիրն* քաջ, որ՝ աւաղ չէր ի միջի: Իսկ թէ գնիւթականէն է բանդ, զայն ընդ տպագրապետին վիճեցի՞ր, որոյ և ոչ մատաբ միով մերձեալ, հազիւ թէ և այնչափ կամեցաւ առնել: Եւ կիտարձանն այն ոչ լինէր, եթէ իմ չէր ցուցեալ և առաջի արկեալ:

Հարցանես, է՞ ձայն, թէ այժմ յինչ պարապիցի գլուխս խոնջ և աղճատեալ: Զգիտեմ թէ զուցէ՞ գլուխ յոր վատտակեմս, այլ փետրաթափ և թօշնեալ թեւ գրչիս կատարեաց, որպէս գիտրդ և է, զփոքրիկ քառասնորդսն Մասիլ՝ եռնի, և յընթեռնուլդ զայս՝ աւարտեալ լիցի և զվեց միայն դամբանականսն Պոսիւէթայ՝ զվեհագոյնսն ի նոսին:

Սիրոյ և մեծարանաց ողջունիւ առ Ագնիւ Ստեփան Արա հարազատդ, և առ որս զիսն հարցանիցեն, մնամ սիրոյ

Վերապատուութեանդ

Խոնարհ և նուսատ ծառայ
Տ. ԱՐՍԷՆ Կ. ԲԱԳՐԱՏ.

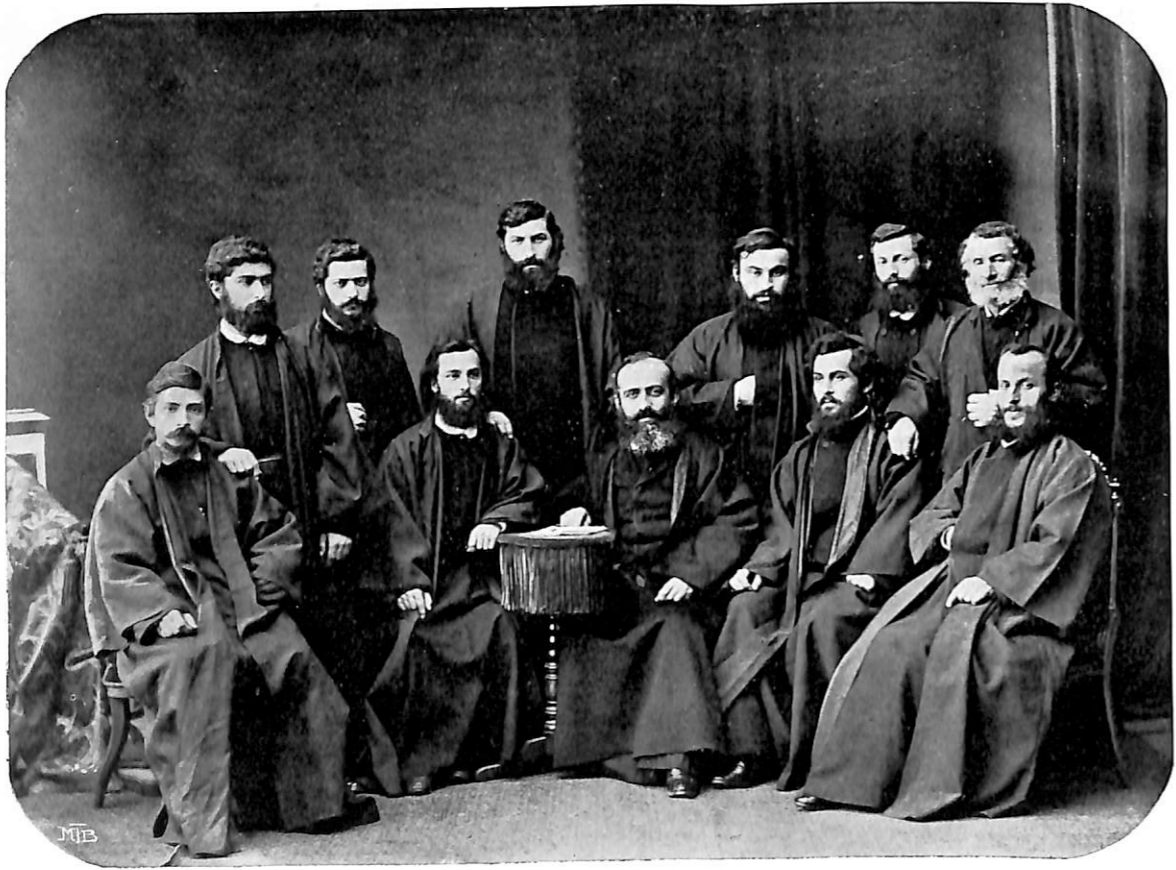
ԱՐՏ. ԳԵՐ. ԻԳՆԱՏԻՈՍ ՎՐԳ. ԿԻՒՐԵՂԵԱՆ ԱՐՔԵՊՍ.
ԵՒ ԸՆԳՆԱՆՐԱԿԱՆ ԱԲԲԱՅ ՄԻԹԱՐԵԱՆՅ:

կերտ կ'ըլլայ իր երիտասարդ վարժապետին. սա ընտանութեամբ ու սիրով կը սկսի դասերը. Եղիշէ, Խորենացի ու Եղնիկ կը բանայ աշակերտին առջև: Բազրատունեան զբարարով մշակուած, զարդացած վարժապետը՝ Արծրունիին հրապուրիչ կ'ընէ Մեսրոպեան լիզուն. Արծրունին զոհ, շատ զոհ կը մնայ իր վարժապետէն և կ'ուզէ նիւթապէս վարձատրել անոր աշխատութիւնը. Ի զոհը,

Արժանաւորը կը վարձատրուի: Եթէ նիւթական պաշտօններու մէջ յատաճագիմութիւնը վարձատրութիւն պէտք է համարել, Հ. Ալիշանի օգնական վարժապետը կը վարձատրուի, օգնականութենէն տեսչութեան պաշտօնին բարձրանալով: Հ. Ալիշան, խնջ, յոգնած Հ. Ալիշանը 1872ին կը

Հ. Գ. Ստեփան Հ. Ա. Տիրոյ Հ. Մ. Մարամարոզ Հ. Ա. Ապուլլան Հ. Կ. Եղոյեան Ե. Օ. Եփան

Հ. Հ. Ստեփան Հ. Գ. Նահապետ Վ. Հ. Գ. Նազարէթ Հ. Յ. Մարգար Հ. Բ. Սարգիսեան

կը մերժուի. Միխիմարեան երիտասարդ վարժապետը ազնուութիւնը վարձատրուած տեսնելը վերադարձը կը համարի. աշակերտը կը զիմացրէ, կը զիմացրէ և վարժապետը, և օրին մէկը Արծրունին մէկ արեւիզ զագգիտական գասական զբքեր կը յղէ վարժարան՝ նուէր: Գրական աշխատութիւնը գրականօրէն կը վարձատրուի և Արծրունին շատ պատշաճ ազնուութեամբ կը գործէ:

Քաշուի վանական սենեակը. վարչական այն տեսչական պաշտօնէն կ'ազատի, ամբողջ բեր իր օգնականին յանձնելով: Պարտաճանաչ երիտասարդ կրօնաւորին համար բեր սրբան ծանր բլլայ, այնքան աւելի խրախուսիչ ու կազմուրիչ է: Նոր տեսուչը նոր ուժով, նոր եռանդով կը սկսի այդ կրթական գեկալարութիւնը: Կրթութիւնը վարժարանին հիմերն են, նոր տեսուչը նախ այդ հիմերը կը քննէ. ան իր կրթական լայն ու սղջամիտ ծրագրով կը վերանորոգէ վարժարանական

կարգ ու կանոնը: Բարութիւնը, զթութիւնը ամէն անգամ բարի ու զուրգուրալի արդասիք մը չեն ունենար, շատ անգամ անոր ներհակ սոսկալի հեռուանքը կը տեսնուի... Հ. Ալիշանի աշակերտները կը զեղծանին իրենց վարչին բարի քնքուշութենէն. զեղծումը զրեթէ միշտ սատրնութիւն է, մանաւանդ երբ այն իրեն հետ կը բերէ անախորժութիւն... Մեր Յորեկեարը այդ պաշտօնին

զագրութիւն մը, այլ ընդհանուր երոպական վարժարաններու ծրագրին համեմատ և իրեն յատուկ ազնիւ բնաւորութեամբ ներշնչուած սիրուն կարգագրութիւն մը ցոյց կու տայ. և աշակերտաց պարզ ու որոշ կը յայտնէ, որ այն է իրենց կանոնը. աշակերտները զայն սղջամիտ կը գտնեն, և կը խոստանան լիովին հաւատարմութիւն: Աշակերտները տեսչին ազնուութեամբ կ'ազնուանան և

Հ. Ա. Ղոնտախճ Հ. Ե. Ռափայէլ Հ. Յ. Տիրոյ Հ. Պ. Գաֆթեան

Հ. Յ. Թորոսեան Վ. Հ. Մ. Եանուղեան Հ. Գ. Պայեան Հ. Ա. Նազարէթեան

զլուր անցնելուն, կը նկատէ կոնսններու նորագոյն պատշաճութիւնը: Օղնականութեան առն կը սահմանափակէ իր վարչական ուժը. սակայն երբ լիովին աէր կ'ըլլայ իր աշակերտաց, պաշտօնին պատասխանատուութեան հաւատարիմ մնալը բնականաբար օրինաւոր կը համարի, և բաժնի կը կարգադրէ վարժարանական ծրագրեր: Գլուրցի աւագ աշակերտները կը կանչէ սենեակը. անոնց ցոյց կու տայ իր տեսչական ուղղութեան կարգ ու կանոնը. պէտք չէ կնիւթագրել մտլուանդօրէն պատրաստուած, զածան, խիստ կար-

տեսուչը միխիմարուած, յատաճ կը վարէ այդ իր պաշտօնը: Ռուսոմնական զիրքը տարուէ տարի կը բարձրանայ, միջակէն բարձրին զիմում մը կը տեսնուի: Նոր վարչը համալրարանական աշակերտներ հասցընելու զեռ աւելի ուժ կու տայ: Իր օրով Փասուայի համալրարանին մէջ կը կրթութիւն Մուրատ - Ռափայէլեան մասնագէտ սաներ: Զարգացումի, յատաճագիմութեան, լուսաւորութեան սիրահար վարիչ մ'ըլլալը ակն յայտնի կ'երևի: Շատ մշակուած մեծ զագափարներ կու նենայ, սակայն բարեշրջումը միայն փափարով և

եռանդով չի կատարուիր: Նոյն իր անստիճան օրէն կը ցանկայ Մուրասա — Ռափայէլեան վարժարանին բարձր լիկինական զիրք մը տալ, բազմացնել համալսարանական ուսանողները, բազմացնել արհեստաւոր մասնագէտ աշակերաններ. իր անստիճան օրով, գաղափարներու յաղթանակը չի տեսներ. յաղթանակը ժամանակի և պայքարի խնդիր է. ժամանակը յախտնականութեան այդ զիւցազը իր յոյսերով կը թաւալի. մեր յոբելարը ազգայէն կը յուսար ուսանողական յառաջագիւտութիւնը: Եւ յուսախար չի մնաց...

Գ.

Տեսչութեան Արքայութիւն. — Փառաց զխմբութիւն. — Վէճին իշխանական յատկանիշը. — Գրական հորեղանջնոր Արքային օրով. — Վանքին մտաւորական մեծ գոհերը:

Ինքնանուէր, անձնանուէր զինուորը որքան ալ ուզէ ծածկել իր արժանիքը, որքան ուզէ փոքրիացնել իր գործերը, որքան ներկայանայ համեստ, աննշան, այնքան աւելի անկեղծ ու գնահատելի պաշտում մը կ'ունենայ: Աւետարանական առակը արեւելեան կը գտնայ — խոնարհուող կը բարձրանայ, իսկ ինքնարարձը բռնի կ'իջնայ. կրօնական և իշխանական գահերը նախասահմանուած են անոնց, որոնք իրենց զինուորական ընթացքին մէջ կրցեր են ցոյց տալ հանրութեան և աւագութեան հպատակութիւն ու հաւատարմութիւն, և այդ առաքինութիւնները իրենց սկար ուժով մեծ փառքեր կը ստեղծեն արժանատիքի և առաքինի զինուորին. հաւատարմութիւն և հպատակութիւն առաքինութեան երախտագէտ թեկերն են, որ խոնարհին ուժ կու տան, խրախոյս կը շնչեն զէպ ի վեր ճախրելու: Եւ ահա այդպիսի զինուորները կ'արժանանան գահերու, գաւազաններու. անոնք կ'ըլլան արժանաւոր աէր և պետ: Ճիւղի խօսքն է,

Chi non sa fare, non sa comandare.
Chi non fu buon soldato, non sarà buon capitano.

Ճշգրիտ խօսք, ճշմարիտ առակ: 1877 օգոստոսի 2ին այդ առոյգ ու բեղմնաւոր եղանակին, միաբանութեան մեծ և ընդհանրական ժողովքը մեր Յորեղանջին կը յայտնէ այդ առակին արդարութիւնը, արժանաւոր հաւատարիմ հպատակին

և առաքինի զինուորին կ'իմացընէ թէ զիտցաւ քաջ զինուոր ըլլալ, կրնայ քաջ առաջնորդ ըլլալ, բռններու բազմութիւնը վիպեցին անոր արժանաւորութեանը և հասարակութեան ձայնը բռնապատեց. խոնարհութիւն, փախուստ, մերժում, հրաժարական, անզօր էին. երկնքի վճիռն էր. որոշուածութիւնը բռններուն ձայնը: Միաբանութիւնը կը սահմանէ իր սահմանադրութեան նոր վեհապետը, սա իր քաղցր բնաւորութեան համար զայն գաժան որոշուածութիւն մը կը հասնէր, ու զաւհահար գետին կ'իջնայ, իր մրմունջն էր « Անարժան եմ, անկարող եմ... »: Մակայն իր վարքը ընդհակառակն կը փաստաբանէր իր արժանիքը ու կարողութիւնը. և վերջապէս հնազանդութեան հաւատարիմ զինուորը, հնազանդութիւնը համեստութեան չի զոհեր. համեստութիւնը հնազանդութեան արբանեակն է. փոքրը մեծին պէտք էր սեղիք տալ: Obbedisco... հաւանութեան գատակնիք մըն է այս բառը, որ ամէն Պետ և Իշխան հպատակներու սպասուոր կ'ընէ և... կը պարզեւ պատասխանատու գտնութեան թաղը... այն փուշունի, խոցող, խայթող և շատ անգամ անդուժութեամբ: Աւագութիւնն ու փառքը իր այդ ամէն ստեղծմով կը ներկայանայ նորընտիր Արքային. հնազանդութեան ձայնը կ'սղեւորէ զինքը. ու գաւանութեան կը համակերպի և իր զիւցազնական գառապարտութիւնը կը կնքէ, բառով մը... կը հնազանդիմ...

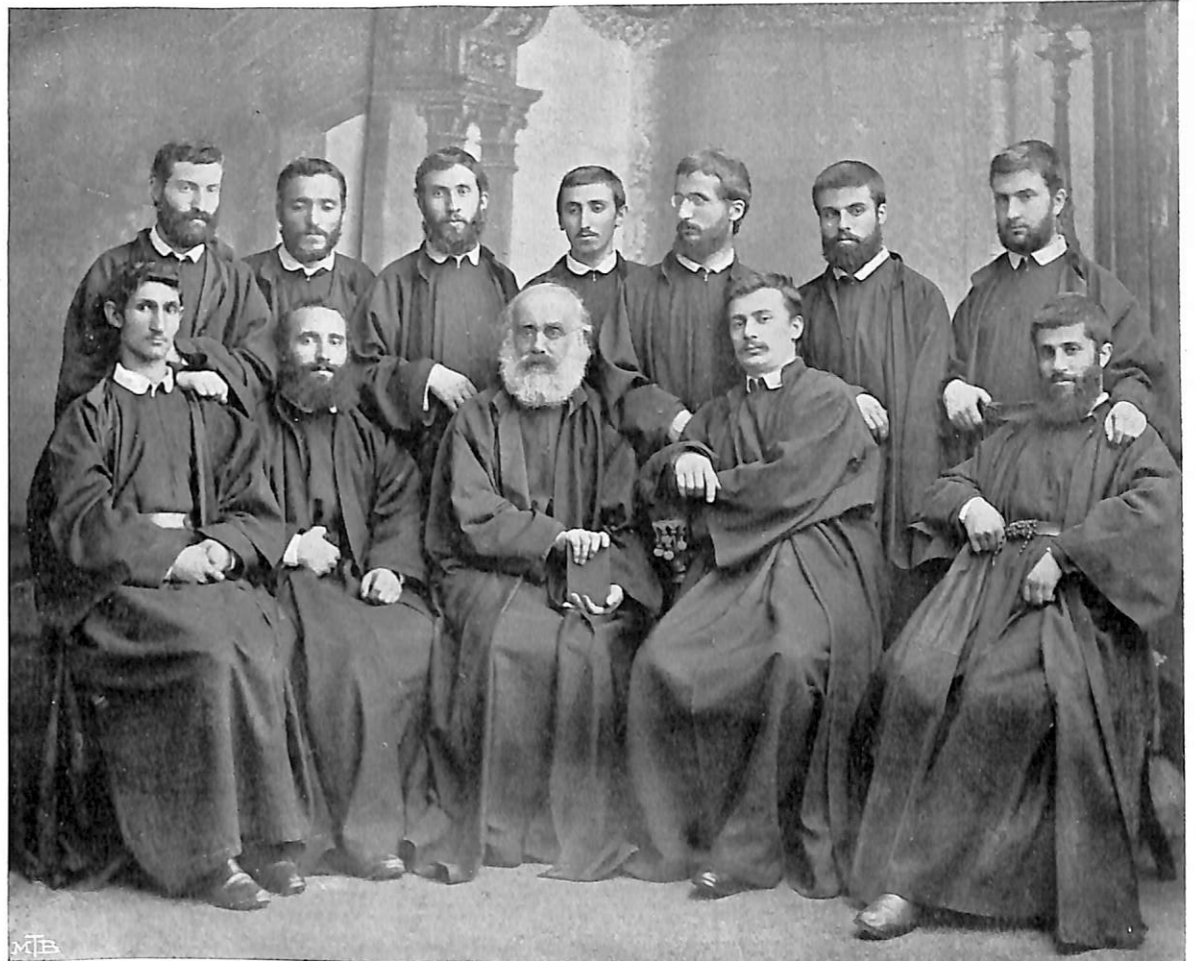

Միաբանութեան Արքան արեղաներու թաղաւորն է, սակայն մեր արքան առաջին օրէն յայտարարեց թիւերի այն խօսքը, որ Le roi règne ne gouverne pas! Միաբանութեան ինքնակալն էր, սակայն չուզեց ինքնիշխան ըլլալ, իշխանութիւնը ունի իրեն ուժը, ժողովական մարմինը, անոնք են միաբանութեան իշխանները, անոնք գառաւորները և իշխանները, իսկ իրենց զեկավարը Արքան: Եւ նորընտիր Արքան մնաց միշտ արդար առաջնորդ, ուղիղ առաջնորդ. յարգեց և անսահմանօրէն յարգեց իր աջակից ժողովական մարմինը և յարգուեցաւ իր ամէն աջակիցներէն: Առաջնորդը ունի իր զեկը, մեր վեճին զեկը խաղաղութիւնն էր: Միաբանութեան մակըլը, այն շարժարուած, նաւաբեկած նաւակը չի

խեղախեց զժողային սպանաւորաց զէմ. զեկը ուղիւցաւ զէպ ի խաղաղական սահմանները, ուսկեց սահեցաւ անզօրը և գնաց կարեց իր ճանապարհը, խաղաղ ճանապարհը:

Մակոյիլը ունէր վերքեր, ջլատիչ վերքեր. չի ըբաւ առաջնորդը. Միւրիմարայ գործը պէտք էր առաջ տանել: Գրական հաստատութիւնը, Այարքէն իսկ զձած ու պատրաստած իրենց գրական սահմանը, այդ սահմանէն դուրս ուրիշ կարեւոր գործեր, հեղինակաւոր ու սաղանդաւոր գործեր ստեղծելու յոյսը ծագած կը տեսնուէր Նորայր, Պարոնեան և Սիւքրիեան հեռաւոր նախանձելի հորիզոնին վրայ: Գեղեցիկը գուժ չունին. փայլուն աստղ մը Սիւքրիեան կը խաւարի գերեզմանին

Հ. Կ. Արքեան Հ. Մ. Նազար Հ. Ա. Ջնտոյ Հ. Ե. Սիրուն Հ. Ս. Սարեան Հ. Ա. Կիւլէտէր Հ. Թ. Էֆտեան

Հ. Ա. Մանուէլ Հ. Ա. Գազէզ Վ. Հ. Գ. Զարփհանալ Հ. Հ. Նարկիլէճ Հ. Թ. Թովմաճեան

վազուլիի, Նորայր և Պարոնեան սաղանդաւոր զրուցներու զոհողութեամբ, ցոյց կու տար անբարեփոխելի հարուածներ. ահա այս անմխիթար կացութեան մէջ նոր Արքային կը յանձնուի Ս. Ղազարու գրական գաւազանն ալ: Մեկենասին տալանդներ պէտք են: Արքան միաբանութեան բարոյական մեկենասն էր, յիշեալ սաղանդները այլ ևս չկային. իրեն կը յանձնուին Ալիշան և Զարբհանալեան, արդէն իսկ խոնջ ու վաստակաւոր, մէջ, և միւս երկու ճաճանչազեղ ուժերը կանխաւ արդէն իսկ թոնր մտեր էին վանական միջուորակն գուրս, անջատ անկերու մէջ, որ սակայն իրենց մտքի ճառագայթները խաւարում չունեցան. անոնք փայլեցան բանասիրութեան, հմուտ բանասիրութեան մտայլ ստղաբեկին մէջ: Նորայր մը իր կորովամիտ սաղանդով, անվիճելի զրական բանասիրական փառք մը ստեղծեց. և այսօր այդ աշխատող հայագէտը, նախնեաց գրաւոր հնախօսութեան

հայ Մոմենտն է. և մեր խօսքին զխմարող այն է միայն որ զժբախտարար տեղեկութիւն չունի նոյն մեծ բանասէրին ամբարած ու գրած ծովածաւալ խորագին երկասիրութեանց. և անտարակոյս Ս. Ղազարը անոր գրական հորիզոնը աւելի պիտի մեծցընէր, սակայն... — Նորայր համեստ մնացեր է, կզգիացած, և ինչո՞ւ. եթէ կարելի է գրականին մեկենաս գտնել, անոր հարցնելու է: Բայց մենք շեղեցանք, գրականութիւնը զմեզ մտորցնուց. ո՞չ, չի մտորեցանք. միարանութեան շողջուղուն մտորակը ցոյց տուինք, և ուղեցինք ցոյց տալ որ մեր մտւորակները թէեւ զարձեւալ միշտ մեր փառքերն են, սակայն մեր գրական համաստեղութեան մեծ պակասը զգալ կու տան: Այո՛, գրական այդ սուգը իր սրտին, մեր նորընտիր Աբբան կ'ուզէ վերանորոգել Մխիթարեան գրականութիւնը...

Կարելի՞ էր:

Դ.

Տաղանդը ծնունդ է. — Աբբան խրատոյս Ալիշանի և Զարհանալեանի. — Մխիթարեան վարժարանները վանական գրականութեան խոշորագուստն. — Վանական գրական նոր ուղղութիւն:

Կամբին անկարելիութիւն կոյ... —

Այդ անկարելիութիւնը կը ստուգուի տաղանդաւոր գրականութիւն մը ստեղծելուն մէջ: Նոր արբան, տաղանդներ չէր կրնար ստեղծել. այս անկարողութիւնը գիտունի կամ ազգաի խնդիր չէ. սոսիթ ունեցեր և ըսեր ենք, հիմա կը կրկնենք ու կ'ըսենք — տաղանդները ծնունդ են, ո՞չ ստեղծագործութիւն, ու այս խնդիրը զարձեւալ զեռ կը յուզուի Եւրոպական գրական կաճաններու մէջ, զարձեւալ ուժեղ փաստերով կ'ապացուցուի նոյն ճշմարտութեան անվիճելի հանգամանքը. ներկայ խաղաղի ամենէն հեղինակաւոր ծերունի հրատարակիր մը կը վճռէ. « Il procedimento per procreare dei genii non esiste... և երազելն իսկ անտարակոյս պատրանք, ծիծաղելի պատրանք:

Մեր Յորեկար Աբբան շատ մեծ գուրգուրանքով գիտցաւ մշակել տաղանդներու գրաւոր վաստակները: Իր օրով Ալիշան ու Զարհանալեան կ'արտադրեն իրենց պաշարներուն գիտնական երկերը: Ալիշան, քաշուած էր, գրքերուն մէջ թաղուած. իր Նուագներու, Յուշիկներու ներգաշ-

նակ հայրենատրոփ երգերէն վերջը սրահ մը չի լսուեցաւ այդ կայտառ սոխակին ձայնը. ծածկուած, ճգնաւորական սենեակին մէջ, արեղայի լուսութիւնը սիրեց. համբաւը միայն իր շոխուր անմեռ ու վառ սրահած էր, սակայն ինքը, լուսկաց, և մեռելական էր այդ լուսութիւնը: Վերակենդանութեան ցնցող, խրատուսիչ փողը հնչեց մեր վեհեր: Վարժարանի մէջ ինքն էր անոր օգնականը, հիմա ան էր իր ծանր պաշտօնին աջակիցը և խղճամիտ փոխանորդը. սրտով և գործով վարչական ասպարէզին մէջ երկուքն ալ իրարու շատ մտերիմ, իրարու հետ պատկասելի շղթայ մը ունէին: Աբբան իր փոխանորդը կը նկատէր հայր, իսկ Ալիշան ինքզինքը ամենախոնարհ որդի մը, ծեր գաւազ մը: Աբբահօր յորդորները զԱլիշան գրասեղանին առջեւ կը հրաւիրէին: Մաղճոտած, լքուած, մեռակեաց, ճգնաւոր Ալիշանը, Աբբահօր հրատարակչական խօսքերով, կը կազմէ տեղադրական հոյակապ հատորները. նախ և առաջ կը պատրաստէ « Շիրակը », զայն կը ներկայացընէ իր բարոյական մեկենաս վեհին, և կ'ըսէ. — Պատրաստեցի յանուն հնազանդութեան, բայց տպագրութեան մասին կը մտածեմ: Ալիշան տպագրութեան մասին կը մտածէր, վասն զի ինքը վանքին մատակարարական պաշտօնը կատարած ըլլալով, գիտէր վանական նխթականին խեղճութիւնը, որով չէր ուզեր որ իր գործը ծանրաբեռնի վանքին վրայ: Իր գործը կարօտ էր հազարաւոր ֆրանքներու: Վեհ. Աբբան կը համոզէ զինքը, կը յորդորէ անփոթ մնալ, ինքը կարող է հոգալ տպագրական ծախքը: Կը սկսի « Շիրակ » ի տպագրութիւնը. ազգային մամուլը այդ հրատարակութեան սքանչելի գրուածք մը կը նուիրէ: Ալիշան ուղեւորուած, հետ զհետէ ձեռք կը գարնէ Սիսուան, Արարատ, Սիսական վիթխարի հատորներուն, խրաքանչիւրին ծախք կ'ըլլայ 20,000 ֆրանք. նշանաւոր մեկենասներ չունի Ալիշան, իր անասանելի, զօրեղ մեկենասը Աբբան է. ան շատ լաւ կը գնահատէ այդ աննման գործերու կարեւորութիւնը, գրամ չի ինայեր, բաւական է որ Ալիշան խրատուսուած գործէ: Այժմ, ինչպէս անուրանալի է Ալիշանի այդ տեղադրական մեծ հատորներուն անզուգական օգուտը և ծառայութիւնը, նոյնպէս անուրանալի է որ առանց Աբբահօր խրատոյսներուն և նխթական աջակցութեան կարելի չէր ունենալ այդ գործերը: Գեր. Աբբան,

պէտք չէ միտել, գրականութեան մէջ խստապահանջ ու զժուարահած բնաւորութիւն մը ունի, և անով կ'ուզէ քաջալերել միայն այն գործերը, որոնք անմիջական գործիներ կ'ըլլան ազգային բանասիրութեան և զիտութեան: Ահա այդ սկզբունքով չի մտցաւ զՀ. Զարհանալեան, իր արգիւնաւոր քարտուղարը խրատուսուեցաւ Աբբահօր քաջալերական ցնցումէն: Եւ ահա անընդհատ հայ մատենագրութեան վերաբերեալ շահեկան գործեր

կանութեան երերումը անուրանալի է. վասն զի ինչպէս վերը ըսինք, մեծ հարուածներ զգրեցին մեր մատենագրական այն սիւները, որոնց վրայ ամբակուռ պիտի մնար գրական շէնքը. նոյ ցնցումին ուրիշ աւելի տեւողական երերում մը յաջորդեց. գրական հարուածը առաջ եկաւ արեւելքի մէջ զանազան վարժարաններ բանալով: Մեր վարժարանները վանական գրականութեան անկումն եղան: Եւ արդէն կանխաւ գուշակուած էր այս

Հ. Վ. Հացունի Հ. Գ. Գաղատոս Հ. Խ. Սինան Հ. Ե. Տայեան

Հ. Ս. Յովսէփեան Վ. Հ. Մ. Եանուղ Հ. Յ. Թորոս Հ. Ե. Աբբահամեան

լոյս տեսան. գործեր, որոնք թէեւ յաշտ լուրջ բանասիրաց քննադատելի անճշգրտութիւններ ունենան, սակայն անոնք կը մնան բանասիրութեան ճակատամարտները. առ այժմ անոնց մրցակիցներ չեն երեւիր.

Բազրաստունիէն վերջը գրական պաշարով լեցուած զԼուսններ, տաղանդներ յաջորդեցին — Ալիշան և Զարհանալեան. ասոնցմէ վերջը մեր գրա-

գոհողութիւնը և անոր գրականօրէն ախտը հետեւանք:

Վեհ. Աբբան վանքի գրականութեան մտայլ զիրքէն զի զարհուրեցաւ. յազմանակը յարատեւութեան մէջ է — « Durate et vosmet rebus servate secundis ». Ու այդ յազմանակը ժամանակի կարօտ բան մը նկատեց: Յատաշարաւորութիւնը անգործութեան մէջ չէ: Վեհեր չի լքաւ, անգործ չի մնաց: Գրականութիւն ու Գատախարակութիւն իրեն մտածութեան ամենէն էական նխթակը եղան: Գատախարակութեան զուհեց գրականութիւնը: Եւ գրակա-

ծրագիրը տարրականն ընդհանրապես. վարժարանական ընթացքն՝ բնական դիտութեանց ամենամեծ կարեւորութիւնն արուեստաբան քաղքէլն ամենէն հոշակաւոր բնապատում, քիմիագէտ և ֆիզիքոս փրոֆէսորները վանական աշակերտաց և նորահաս քահանայից վարժապետ կարգից: Կարգադրութիւնը խրախուսիչ էր: Տարուէ տարի լոյս տեսան բնապատմական գրքեր, որոնք նախաշաւիղ եղան հայ մամուլի այդ տե-

նար. այն շատ մանկական մեծամտութիւն մը պիտի բլլար ըսելը՝ թէ հին հմտալից գործերու զուգահաւասար արդիւնք մը զիգուեր է: Ոչ. նկատողութեան առնելով վերոյիշեալ ջլատիչ հանգամանքները, նկատողութեան առնելով վերակենդանութեան եռանդ ունեցողներու կանանչ հասակը, մենք խոտապահանջ չենք կրնար բլլալ: Հմտալից գործը, հանձարեղ գործը տաղանդի աուրք է, սակայն տաղանդն ալ ժամանակի պէտք

Հ. Բ. Չրաքեան

Հ. Յ. Ազեբեան

Հ. Ն. Տիրացուեան

Վ. Հ. Ս. Սարեան

Հ. Վ. Սուսեան

սակ մասնաճիւղի մշակման: Վեհ. Արքահօր օրով լոյս տեսան Գիտութեանց բառարաններ, դիւզատնտեսական, արհեստագիտական, երկրագործական ամենակարեւոր հատորներ:

Չի տարածելով մեր վանքի ժամանակակից գրականութեան պատմութեան սահմանը, պէտք է խոտալանիլ, որ քիչ շատ գրիչ բնուղ, ամէն գրասէր անդամ՝ իր կարողութեան և իր նիւթական գործոց ներողութեան համեմատ, համեստ գրական լումայ մը ձգեր է մեր մատենագրական գանձանակին մէջ: Սակայն չենք ուրա-

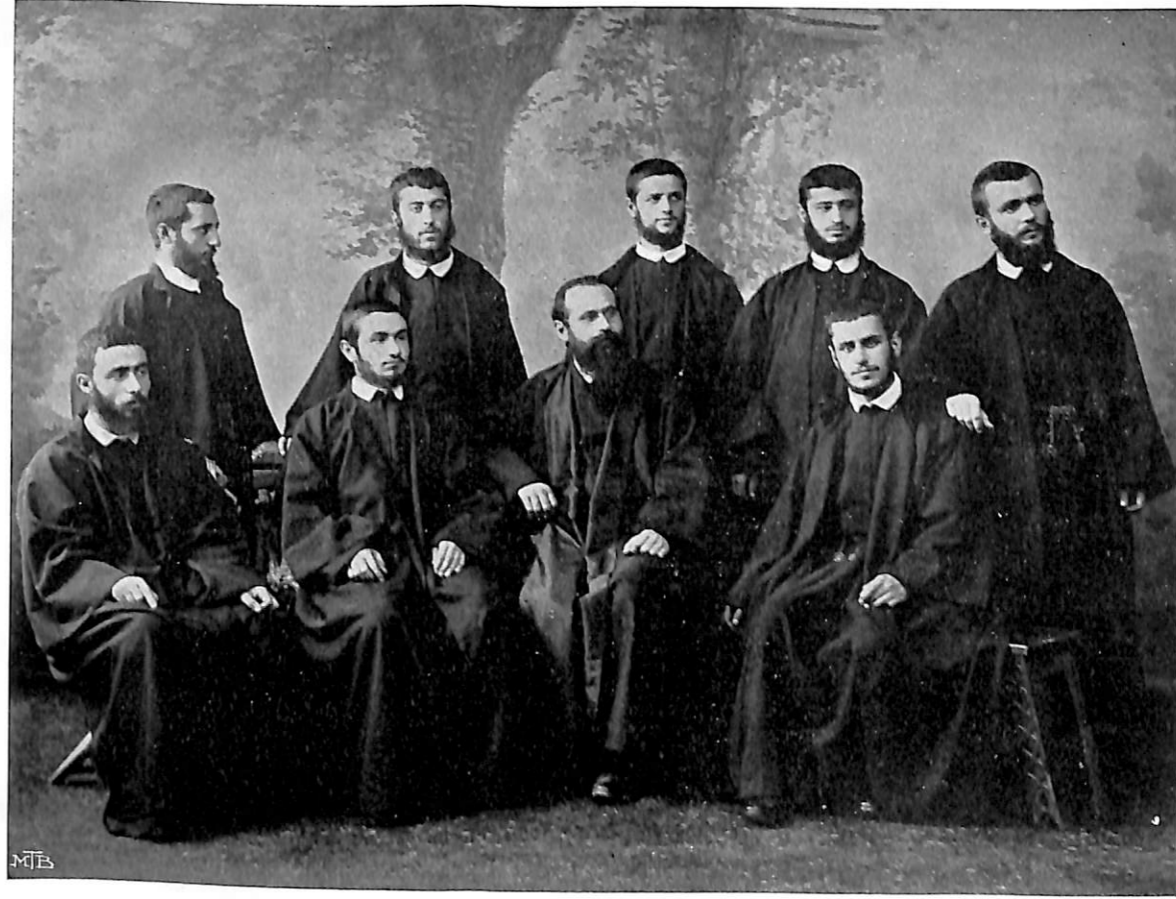
ունի. հմտութիւնը բանաստեղծութիւն չէ, այլ ուսումնասիրութեամբ ձեռք բերուած գրական հիացում: Բազմաթուփ, Ալիշան և ասանցմէ առաջ Ազեբեան, Չամչեան և Խնձիճեան իրենց հմտալից գործերը երիտասարդ հասակէն չի հրատարակեցին, այլ յետ շատ երկարատեւ բազմամեայ աքնութեան: Ընդհանրապէս մեր հին մեծղի հրատարակութիւնները սպասեր են մեր տաղանդներուն քառասուն պատկառելի տարիները: Սպասենք յուսով, թող վառ մնայ հասուն և երիտասարդ ներկայացուցիչներու եռանդը, թող չի մտ-

ցուին հմտանալու կարեւոր պահանջները. ժամանակ, երկար ժամանակ, զարգացում, յարատեւ, երկարատեւ զարգացում. խոտապահանջ, գիտարահան ըրջութեամբ, խոհական հանդարտ հարատեւութեամբ մարդում, մշակում...

Ալիշան որ այնքան մեծ խոնարհութեամբ կը սիրէր « Բազմալէզ »ը, մահուրէն սասը տարի առաջ փափաքեցաւ զաղբեցնել իր սիրած

մուլի, պարբերական մամուլի զար է, և արդէն առհասարակ ամէն զարգացեալ և աննշան միջավայրեր, մեծ ու փոքր ուժ կը սպասին. իրենց ժամանակը կը մեանի գրական օրը օրին հետաքրքրական ամէն տեսակ տեղեկութեանց համար: Արագատիպ մամուլները զանազան երկասիրութեանց սպասելու համբերութիւն չունին, անոնք արագընթաց վայրկեանական սրարշաւ գրականու-

Հ. Ս. Տէր Մովսէս Հ. Ն. Անդրեի Հ. Յ. Աստուր Հ. Բ. Շաման Հ. Ս. Պոսուրեան

Հ. Թ. Սիրուն Հ. Ա. Յովսէփեան Վ. Հ. Յ. Թորոսեան Հ. Կ. Տէր - Սահակեան

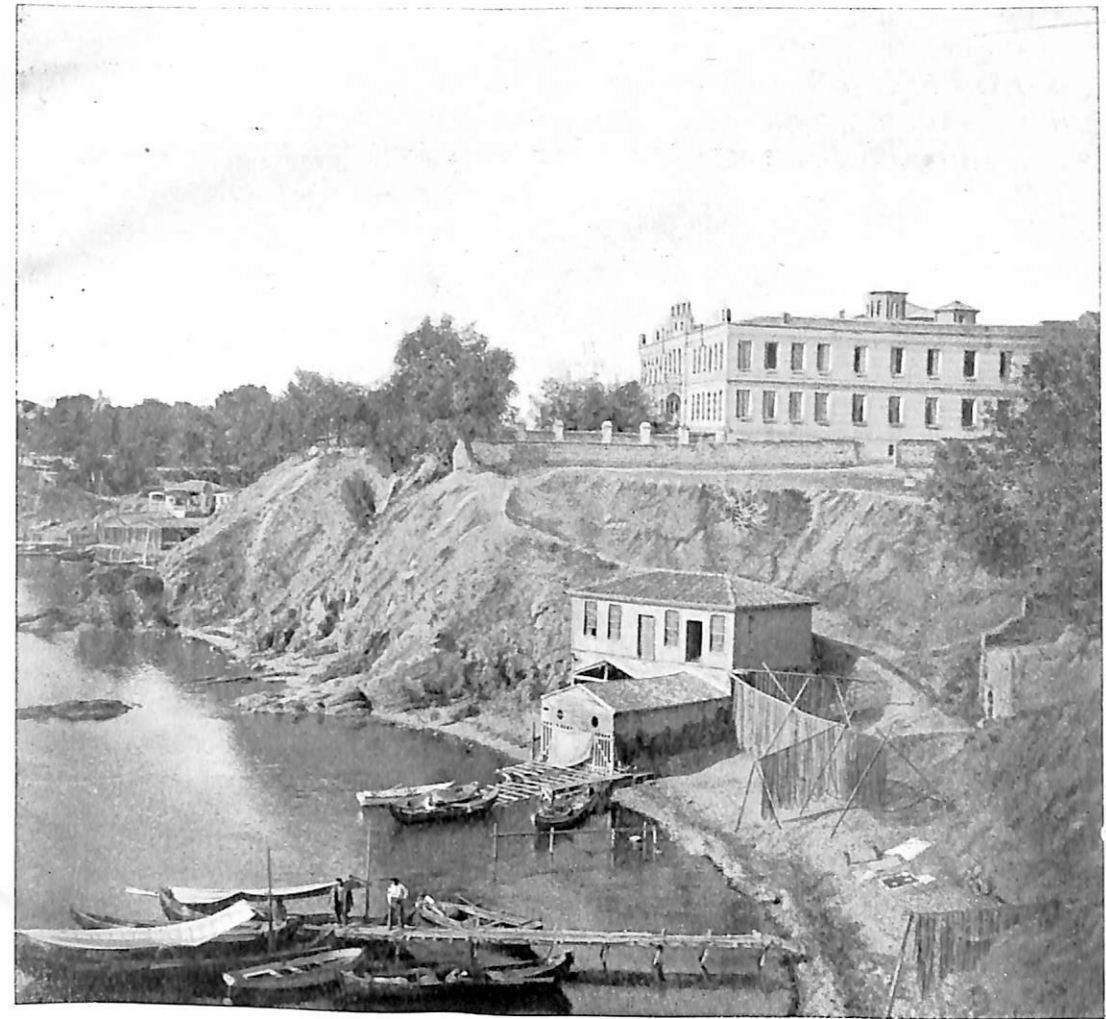
« Բազմալէզ »ը. պատճառ. մեր ուժերը կը ցրուէ և մեծամեծ գործեր չենք կրնար հրատարակել: Անճիւղ նկատողութիւն չէր: Այս, այսօր եթէ ուժերը « Բազմալէզ »ի մէջ չի տարածուէին, առօրեայ կեանքով չի զբաղէին, անտարակոյս գրիչ սիրող ուժը պիտի կարենար լուրջ գործերու ձեռք գարնել և մտոցնել չի տալ վաղեմի վիթխարի հասարակութեան հոյակապ սպասարթութիւնները: Անճիւղ չէր Հ. Ալիշան, սակայն այն զազախարով սիւղ կը մնար ժողովրդեան պահանջներուն, զարս մա-

թեան համար կ'այրին. և արդէն այժմեան մամուլը մի միայն այդ ընթացքով կրնայ կեանք սնննալ. երկրորդական է լուրջ աշխատութեանց կարեւորութիւնը, ժողովուրդը կ'ազէ փարձաարել մամուլը, բայց իրեն ախորժելի պարբերական մամուլը: Վեհ. Գեր. Արքահայր, չի հակասակեցաւ Հ. Ալիշանի այդ զազախարին, բայց և չուզեց սպաննել կեանք մը, որ վաթսուն տարի իր լուրջ մտերմութեամբ ծանօթացած էր հայ ժողովրդեան. և ժողովուրդը անհամակիր չէր այդ ծերունի թիր-

դասընկերը նոր հանգուցեալ Հ. Ս. Վ. Պարոնեան շունեցաւ այս գեղեցիկ յանդգնութիւնը. և ահա այդ պատճառաւ իրմէ առաջ մեռաւ իր գլուխ գործոց երկասիրութիւնը. «Մատենագիտութիւնը» չենք գիտէր այն իրմէ առաջ յարութիւն պիտի առնէ... Մեր վեհը առանց այդ գիտարահաճ բնաւորութեան, այսօր պիտի յաջողէր տալ ժամանակակից միջազգային գրականութեան հմտալից մասնագրութիւնը: Յոյց կու տայ բազմաթիւ անհայտ քննական միտք մը. հելլեն գաստականները վերգեոեան դարու գաստականներու հետ բազմաթիւ կը գտնէ ողջամիտ եզրակացութիւններ, ու կը ճանչնայ գեղեցիկին բնականը, պարզը և կատարեալը: Ու գաստական գրականութեան մէջ գերագոյն հրապոյրով կը վերագրուէ հելլենականը: Եւ Բագրատունիէն ներշնչուած հին գաստականներէն նորերուն շանցնիր: Ստուերագծեցինք իր բնութեան կուտեան նրբահիւս պատկերը, գոր ի ցոյց դնելու գաղտնիքը բնաւ չունեցաւ. ամէն անձ իր մաքին գատաւորը ու տէրն է: Վիճակը, վանական, եկեղեցական աստիճանը զինքը սահմանափակեց կրօնական ուսումնասիրութեան մէջ. բայց չընտրեց աստուածաբանական, իմաստասիրական կամ եկեղեցական հնարասութիւնը, այլ հայկական գեղեցիկագիտութիւնը. այն իր նախկին գեղը, հմայքը կորսնցուցած էր. ազգասէր, մեր զուտ ու ջղուտ ազգասէր վեհը չի կրցաւ այդ վիճակին մէջ գոյն մօտեցնել սրբութեան խորանին և սրբութեան առճարը չուզեց անհարազատ գանդիւնով օրհնեցել: Հայկական երգերը, շարականները նահատակուելին, նահատակող Բարսեղի մը անհանդուրժելի սրբագրութիւնն էր. հոսմակական հայ հասարակութիւնը կը բռնադատուի այդ սրբագրութեամբ երգել մեր աստուածաբան նախնեաց, մեր մաքրահոգի հայ հայրապետաց երգերը, տաղերը հոգեգմայլ շարականները: Ահա մեր վեհ. Աբրահամ իր գահը բարձրանալուն, առաջին տարիէն սկսեալ, ուղեց մեր մաքուր հայկական սուրբ երգեցողութիւնը իր մաքրութեան վերադարձնել: Գիտար, շատ գիտար գործ: Բայց մեր վեհը ունի հաստատակամ յարատեւութիւն, և այդ երկաթէ կամքը ազնուօրէն առաջ տանելով, միշտ գտեր է յաղթանակը: Պէտք էր յաղթանակել: Երգերու, հայկական երգերու սրբութիւնը պէտք էր վերասրբել, ջնջել արատները, որոնք մաքրութեան մեղքերն էին. բայց ոչ իր մեղքերը... Մեր վեհը հրամա-

նաւ Սրբ. Լեւոն Քահանայապետին, աջակցութեամբ Տ. Սահիփ. Աղարեան կաթողիկոսի և ետանդուն թեւ թիկունք Ռուսական Արքեպիսկոպոսի, յետ համբերատար բազմամեայ խիստ առժանելի աքնութեան, ջանաց, քննութեան մեծ բովէն անցուց մեր շարականներու աստուածաբանական սրբագրութիւնները և ներկայացուց հոսմակական Ս. Ժողովին, որ և վաւերացուց և ընդունեցաւ մեր հարց երգերուն նախնական անարատութիւնը: Յաղթանակը արդարութեան է և արգարութեան վրէժխնդրը արդարը: Ս. Ժողովը վեհանձնօրէն յարգեց արդար գատաստանը: Շարականները իրենց նախկին բնագրով և բնագրաց անթերի ճշտութեամբ լոյս տեսան: Հրատարակիչը մեր վեհն էր: Կամայական թերութիւններէ գտաւ, մեր շարականները երգեցողութեան մէջ մեծ խանակութիւն և անհամաձայնութիւն մը ցոյց կու տային: Աղարեալ եղանակներով կ'երգեցուէին շարականները: Պէտք էր գարման, սրբագրութիւն: Ո՞ր շարականը ուղիղ էր, ի՞նչ կերպով կարելի էր ճշտել և ճշգրտար գտնել: Այլ աշխատութիւնը ուսումնասիրութեան, քննութեան և խոր գննութեան նիւթ էր: Ահա մեր վեհը, իր լայնածաւալ համբերութեամբ ամբողջ քանդակող տարի նիւթական ժամանակը այդ քննութեան կը նուիրէ: Իր սենեակը կը վերաբերէ մեր ձեռագրաց մատենագրանին ամենէն բնախոր գրչագիր շարականները: Իրեն առաջնորդ կ'ըլլայ մեր Հիթուժ Բ. Թաղաօրի բնորէն լազոյն ճշգրիտ շարականը: Իր յատուկ գիտարահաճ բնաւորութեամբ գլուխ կը հանէ այդ գործը, հայկական երգեցողութիւնը ճշտուած, սրբագրուած կը յանձնէ տպարանին: Ու մեր շարականները վարդապետական և երաժշտական անարատութեամբ, 1898ին լոյս կը տեսնեն. անոր հիացող ամէնքը, անոր արժանիքը առհասարակ ամենուն ծանօթ է: Միամտութեամբ հերետիկոսութիւն համարուածը, քննութեամբ, արդարութեան առեանի վճռով կը վերստանայ իր անթույլութեան գրոշմը: Վեհը կը ճշտէ խաղերու զօրութիւնը և եղանակները ներդաշնակուած՝ գանդիւնին կը տարածեն. ամպերէն վեր սուսանող երգագիր հայ հայրապետները կը լսեն անոնց արձագանգը հաւատարիմ իրենց սանդուղին, հարազատ իրենց բամբակներուն... Վեհ Աբրահամ նոյն հրատարակութեան վերջը, շարունակեց իր այդ գեղեցիկ մասնաճիւղը. ահա՛

«Բազմալէզ» ի մէջ առանց ստորագրութեան նուած գրականութիւն մը վարչական գործով անշարք մը «Լուսարանութիւն խաղից» վերնագրով հմտալից յօլուածներ. որոնք կ'ապացուցընեն որ մեր շարականներու հայկական խաղերը մեծ նմանութիւն ունին եւրոպական նօթաներուն հետ, նման թէ ձեւով և թէ երաժշտական զօրութեամբ. միևնոյն աստի կ'իմանանք այդ խաղերուն և նօթաներուն

Քաղաքի Միսիթարեան վարժարանը:

ձեւական բարեշնչումը. այս գործը կը շարունակուի, միշտ հետաքրքրական բաժիններուն մէջ թեւակոխելով: Մամուլը, Պոլսական մամուլը փութաց գնահատեց այդ քննական գեղեցիկ նորութիւնը: Միտք մը որ իր պաշտօնին բերմամբ ստիպուած է հասարակութեան ամէն խաւերուն մէջ սեւեռիլ ու գործել, անկարելի է որ այն կ'եղբունանայ, խտանայ գրականութեան ամփոփութեան մէջ: Գրականութիւնը, մանաւանդ գիտարահաճ մտքով ըմբռ-

չի անոնք խտտապահանջ մտաւորական ամփոփութեան կարօտ չէին. հանգստեան ու կարօտ գաւարումներուն, միտքը կը մշակուի գեղեցիկագիտութեան այն մուսայով որ և հաճոյք կ'ազդէ և սթափութիւն վարչական գործերով յոգնած ու ցրուած մաքնին: Սիրեց գրականութիւնը և գոյն սիրցընել տուաւ, անոր յառաջադիմութեան ուղին գծեց, պատրաստեց, բայց չի մոռցաւ գրականութեան քոյրը - Միսիթարեան գաստիարակութիւնը...

Է. III

Մեխիթարեան դաստիարակութիւն. — Բերայի, Քաղկեդոնի, Տրապիզոնի, Պարտիզակի և Մշոյ վարժարանները:

Ազգին գաւախներուն խնամակալ՝ Մեխիթարեանը եղաւ: Մեխիթարեանի շօնորդ մեծ է, տարածուն, մազնիսական ուժով մը ձգիչ: Ներսէս Աշտարակեցի, Աբովեան և մինչև նոյն իսկ ներկայ ամենէն ածգոհ մուկեանց մեծատուն հայը հրապուրուած է Մեխիթարեանի դաստիարակութեամբ. պատրող երևակայութիւն... Պատասխանը սքանչապողները թող տան: Մուրատ Ռափայէլ հաւատարիմ դաստիարակներ նկատեցին Մեխիթարեանները. և յետ շատ մը զսհերու և նահատակներու, Մեխիթարեանները աճրակու խարսխեց այդ հնդկահայ բարերարներու վարժարանը: Փատուա, յետոյ Փարիզ ու Վենետիկ մեր այդ վարժարանները հասուցին կիրթ ու մշակուած աշակերտներ: Աշակերտները իրենց հետ արեւելք տարին Մեխիթարեան դաստիարակութեան գլխթող համակրանքը, այն եղաւ մագական արձագանգը որ յախտնականորէն հնչեց Մեխիթարեանի կրթական կուրթը և հաւատարմութիւնը:

Մեխիթարեանը արեւելքի մէջ տարածուեցաւ: Պուլսոյ Բերայի վարժարանը իր նշանաւոր պատկանանքովը կը զարգանայ. այդ բիշ էր, Մեխիթարեանը որիչ գիշերօթիկ վարժարան մին ալ կը կանգնէ մայրաքաղաքին գեղածիժագ մէկ խորշը՝ Քաղկեդոնի բարձունքը: Անցեալ դարու յիսուներեակն թուականէն ապին, Պուլսոյ գեո աւելի ուժ կու տայ իր կրթարաններուն. Մեխիթարեան վարժարանները բիշ կու գան: Մէզպուրեան, Կեզրոնական, Պերպէրեան և Լուսաւորչեան վարժարաններ լուրջ ծրագրով մը կ'ուզեն պարտաստել լուսաւորութեան գարու աշակերտներ: Մեխիթարեանը որ իր համեստ կրթական ուժով հրաշագործ էր, հիմա այլ եւս նորութիւն մը չէ. իրեն մրցակից շատեր. և ամէնը դէպ ի կատարելութիւն ձգտող: Վանական արեւմտեան յանձնուած վարժարանը, ունի իր սահմանափակ ծրագիրը. որ սակայն միշտ սիրելի, միշտ գերազաս կը նկատուի: Կը բազմանան վարժարանները, ազգայիններուն հետ կու գան կը խանութն օտար գաստիարակներ. Փարիզէն գանազան ընկերութիւններ, Յիսուսեան, Քրիստոնէական և Աստուծոնիսոյ և ուրիշ միաբանութիւններ, որոնք Քաղ-

կայն հաւածուելով, Փոքր Ասիոյ մէջ գաւար կը գանեն. Կ. Պուլսոյ հնորհիւ աստնց՝ կ'ունենայ ուրիշ մէկ քանի վարժարաններ, աստնք սիրելի կ'ըլլան կաթողիկէ հայ հասարակութեան: Մեխիթարեան վարժարանը հին ծրագրով այլ եւս առաջ չէր կրնար երթալ. Եւրոպան ալ իր առջև մրցակից կը հանդիսանայ. օտար վարժարաններու ուժը անդիմազրելի էր. սակայն մրցանքը զարգացումի ճամբան կը բանայ: Զարգացումը Մեխիթարեանի պարտականութիւնը և յատկանիշն էր: Վարժարանական յեղափոխութիւնը Պուլսոյ ցնցելու տան, Մեր Վեհը կը բազմի իր արբայական գահուն վրայ: Գաստիարակութիւնը որ իրեն այնքան սիրելի էր, շատ ուրախալի նկատեց Կ. Պուլսոյ այդ վարժարանական կեանքը: Գործը գործիչներու համար է. Մեխիթարեանները գործիչներ էին: Նոր Աբբան նկատողութեան առաւ Քաղկեդոնի վարժարանը, զայն տարրական վիճակէն դուրս հանեց: Ս. Ղազար հետ գհեռէ հոն հասցուց երիտասարդ ուժեր. տարուէ տարի վարժարանը իրեն յատուկ փառք մը ստեղծելու ետեւէ կ'ու. զարգացաւ, յառաջադիմեց, չորս տարին անգամ մը գաս գաս կիրթ, ուսեալ աշակերտներ սկսաւ հանել: Ս. Ղազար գարձեալ չի խնայեց իր ուժերը, նորէն գեո աւելի զարգացած միաբաններ յղեց. վարժարանը այլ եւս անվիճելի համբաւ մը առաւ. ահա Հ. Աբբահամ ճարեան քառասնամեայ ծերունի ուսեալ գաստիարակին, տեսչութեան պաշտօնով կը յաջորդէ իր աշակերտը՝ Հ. Մեխիթար Սահակեան. սա, բոլորովին նախապարձաւ ուժ մըն է. աննրման ետանգով այդ գործին կը սիրահարուի: Սկզբը, անձնանուիրութիւնը, գործելու բուսն կրակը, ունի իր արդիւնքը, լաւ, կենդանարար արդիւնքը: Այդ նոր տեսչի օրով, Քաղկեդոնի վարժարանը սակեղինիկ շրջան մը կը բաւրէ: Վարժարանը Կ. Պուլսոյ Լիկիոնը գարձաւ. Մեխիթարեան հմուտ ու լեզուագէտ ուսուցիչներուն հետ, հոն կը յաճախեն քաղաքին ամենէն հոգակաւոր օտար վարժապետները: Ազգայիններու ուշադրաւ կրթարան մըն է այլ եւս. տեսուչը իր ետանգին արգիւնքը կը տեսնէ. Վեհը մեխիթարուած է իր խնամքովը. սակայն միայն Պուլսոյ պէտք չէր մտածել: Ուրիշ կեղրոն տեղ մըն ալ կար. Տրապիզոնը, հոն Մեխիթարեանի կրթական պատերազմի գաշախ վրայ, վարժարանի կամաքը վերականգնումի արդար պահանջով բողոք մը ունէր: Աւե-

բակը Հ. Պետրոս Մինասեանի զիւցազնական մարտիրոսութեամբ բարձրացած վարժարանն էր. այն ունէր իր ողբական, սգաւոր պատմութիւնը, ունէր իր գասը, որուն ունկնդիր եղաւ Ազարեան կաթողիկոսը: Մեխիթարեաններու արդիւնուած էր Տրապիզոնի շեմէն ներս մտնելը. այդ արդիւնքը ջնջեց ազատամիտ յառաջադիմասէր ուժը: Վեհը, ուրախացաւ, վասն զի այլ եւս պիտի մոռցուէր իր հայրենիքին տրուած մեծ վէրքը: Տրապիզոն իր անցեալին միամիտ մեղքը քաւելու համար, մեծ

րայ: Գպրոցը մեծ ու աննկարագրելի ուժգնութեամբ բացուեցաւ. նախկին Մեխիթարեան գարգացեալ աշակերտներ, երախտագիտական զգացմամբ բորբոքուած, եկան աշակեցեցան տեսուչին: Տրապիզոնի համար, վարժարանը մեծ ծրագրով բացուեցաւ, և նոյն ծրագիրը բնաւ փոփոխութիւն չի կրեց: Մեծութեան մէջ էր իր պաշտումը: Մեծ գասարանի աշակերտները երկու տարուան մէջ աւարտեցին իրենց կրթական շրջանը. և շատերը նախանձելի պաշտօններու գլուխ անցան. կարեւոր

Տրապիզոնի Մեխիթարեան վարժարանը:

խանգալառութեամբ հրաւրեց Մեխիթարեան գաստիարակները: Վեհը՝ ճարտար միաբան մը, կրթական պաշտօնի մէջ զարգացած ուժ մը՝ զՀ. Մինաս Վ. Նուրեխանեան փութացուց հոն: Հին վարժարանի աճիւնին ճիշդ բողոքովին ջնջուելու պահուն, հասաւ Մեխիթարեան այն նոր տեսուչը. կանգնեց տենչալի վարժարանը: Մեխիթարեանը իր հետ կը տանի ազգային գիտակցութեան հմայքը: Նոր վարժարանը առաջին օրէն համազգային կրթարանի գաղափարը տուաւ. տեղացիք հիասթափած սկսան գուրգարալ անոր վր-

ւելունք, գիտութիւն և տոմարակալութիւն սորված էին: Հիմնադրին յաջորդեց Հ. Յակոբ Վ. Տիրոյեան, որուն անձնանուիրութիւնը իրեն առաքելութիւնն էր. անով ուղեց ան գեո աւելի կատարելութեան մղել վարժարանը, աւելցուց գիշերօթիկ աշակերտներ, և նախանձախնդիր մնաց վարժարանի բարձր զիւրքին: Պուլսոյ և Տրապիզոն ահա այս երկու վարժարանները այլ եւս գծած իրենց ուղին, կը յառաջեն: Վեհը գեո ուղեց տարածուիլ, նկատողութեան առաւ Պարտիզակը. գրամական վիթխարի

զոհողութեամբ, կանգնեց գեղեցիկ վանատուն մը. Մշոյ ներկայ մեր միաբան Գեք. Ներսէս Զընտոյեան՝ հոն ունի իր համակրելի մեծ արդիւնքը: Նիկոմիդիա եւս ուշադրութեան անուեցաւ. Վեհը հոն կանգնեց վարժարան մը, ուր հանգուցեալ Հ. Վրթանէս Պաշեան սկսաւ աշխատել, եռանդով աշխատել: Հայաստան, հայրենիքի կեդրոնը անմոռանալի էր — թէեւ... անհրապելի. սակայն Վեհը չուզեց ամբողջօրէի: Լուսաւորութիւնը հոն պէտք էր ուր խաւարին զոհ կ'երթար մշակ ազգութիւնը: Ահա Տարօնի և Վասպուրականի մէջ Մխիթարեան դաստիարակը կ'երեւի: Մուշ՝ Գեք. Ներսէս Զընտոյեանի հովանիին տակ մտնելով, վարժարանի բացումը դիւրին կ'ըլլայ: Երիտասարդ վառվռուն ուժ մը Հ. Անանիա Վ. Գոնտաքճեան ազգային վարժապետներով Մշոյ մէջ և շրջակայները կը վարէ Մխիթարեան վարժարաններու տեսչութիւնը, և արդիւնքը, շարունակաբար Պոլսոյ մամուլի մէջ կը դրուատուի. — Ռուսաստան որ օտար դաստիարակութեան պէտք չի զգար, բնականաբար Մխիթարեան ուսուցիչը հոն յառաջադիմական քայլ մը առնելէն կը զգուշանայ: Հրաւերքի միայն հիւրը կ'երթայ: Միաբանութիւնը Սիմֆէրոպոլի մէջ կ'ունենայ իր կրթարանը, բայց ան կը մնայ իր նախկին դրութեան մէջ. տարրական, միջակ, բարձրագոյն աշակերտներու հոգը տէրութեան սեփականութիւնն է:

Ը.

Մուրատ — Ռափայէլեան վարժարանը. — Վարժարանի համալսարանական աշակերտներ հասցնելն. — Լիկիոնցական ընթացքը:

Յառաջադիմութիւնը ամբողջութեան գաղափար չունի: Սահմանափակուելը նահանջում, յետադիմութիւնն է: Կրթական եռանդը զոր ունէր Վեհը, միշտ արժարժուն մնաց. կրթական կեանքը իրեն համար բարեշրջումի միշտ կարօտ նկատուեցաւ: Վարժարաններ հաստատել, անոնց որոշ ուղղութիւն մը տալ, զանոնք կանգուն պահել, այդ գործ էր. բայց գործը աւելի պէտք էր մեծցնել: Դարը յառաջադիմելով, վարժարանական ընթացքը շարունակ յեղաշրջումի կը կարօտէր: Բայց Արեւելքի մէջ, կրթական մեծ յեղափոխութիւնը հանգամանքներու ներդրամութենէն կը կախուի. ա-

րեւելքէն դուրս Մխիթարեանը ունէր իր Մուրատ — Ռափայէլեան հաստատութիւնը: Սա այլ եւս նախկին ծրագրով ապրելու չէր: Աբբան ի նկատի առաւ անոր կերպարանափոխութիւնը, և մամուլն ալ արդէն յատուկ յօդուածներով նկատել տուաւ այդ վարժարանին գէպ ի բարձրն զիմելու անհրաժեշտ կարեւորութեանը: Միաբանութիւնը մեծ ահուժներու մէջ մեծ գործի ձեռք կը զարնէ: Աբբան մէկ քանի տարի սպասեց. հասաւ տասնեակ տարի առաջ տեղի ունեցած ընդհանրական ժողովքն օրը. միաբանութեան ամենէն կարեւոր խնդիրը նոյն վարժարանի վերակենդանութիւնը եղաւ: Աբբան ամենաջերմ պաշտպանութեամբ դիտել տուաւ համալսարանական կազմակերպութեան մը պէտքը: Գծեց՝ գեղեցիկ ծրագիր մը, որուն համեմատ, տեղույս վարժարանը պիտի ըլլար համալսարանի հասցնող լիկիոնական ուսումնարան մը, այս կերպնին աշակերտները պիտի հոգային Քաղկեդոնի և Տրապիզոնի վարժարանները, որոնք եւս այդ գործին համար զեռ աւելի բարձր ծրագիր մը պիտի ունենային: Ժողովքը ընդունեցաւ, վաւերացուց այդ ծրագիրը: Նոյն թուականէն (1895) սկսեալ, քաղցրիս վարժարանը դարձաւ Լիկիոն. փաստայի մէջ նորահաս ուսանող համալսարանականներուն համար բարձրացաւ շէնք մը: Վենետիկի մեր Լիկիոնը իւրաքանչիւր երկու տարին անգամ հասցուց ուսանողներ. այդ բարեշրջումի շնորհիւ զեռ համալսարանական ընթացքը կը մնայ կանգուն և նոյն օրէն սկսեալ յաջորդաբար ուսանողներ իրենց գափնիներով կը վերադառնան հայրենիք: Վեհ Աբբահօր այդ ծրագրին հաւատարիմ գործիքը մանաւանդ թէ արդիւնաւոր գործիքը կ'ըլլայ Նուրիխան Հ. Մինաս վարդապետ. իր տեսչութեան օրով, կը հասնին քառասունէն աւելի արհեստաւոր և համալսարանական աշակերտներ, որոնք ամէն ալ իր աշակերտներն են: Վեհին նոյն ծրագրովը տեսնուեցաւ համալսարանական աշակերտաց օգտակարութիւնը. այս օգուտը անուրանալի է, անոր գոյութիւնը դարուս անհրաժեշտ պահանջն է. միաբանութիւնը, մանաւանդ իր Վեհը վրէժիւնով կը մնայ այդ պահանջին. երանի թէ իւրաքանչիւր ուսանող զիտնայ որ ազգն ալ ունի իրենցմէ մեծ պահանջ մը — բարեբարները ունին իրենց օրինաւոր պահանջը... չմոռնալ հայութիւնը, չի մոռնալ ազգային գիտակցութիւնը, և մոռացումը անհեղի վաւաճանութիւնն է, որուն զէմ բողոքող-

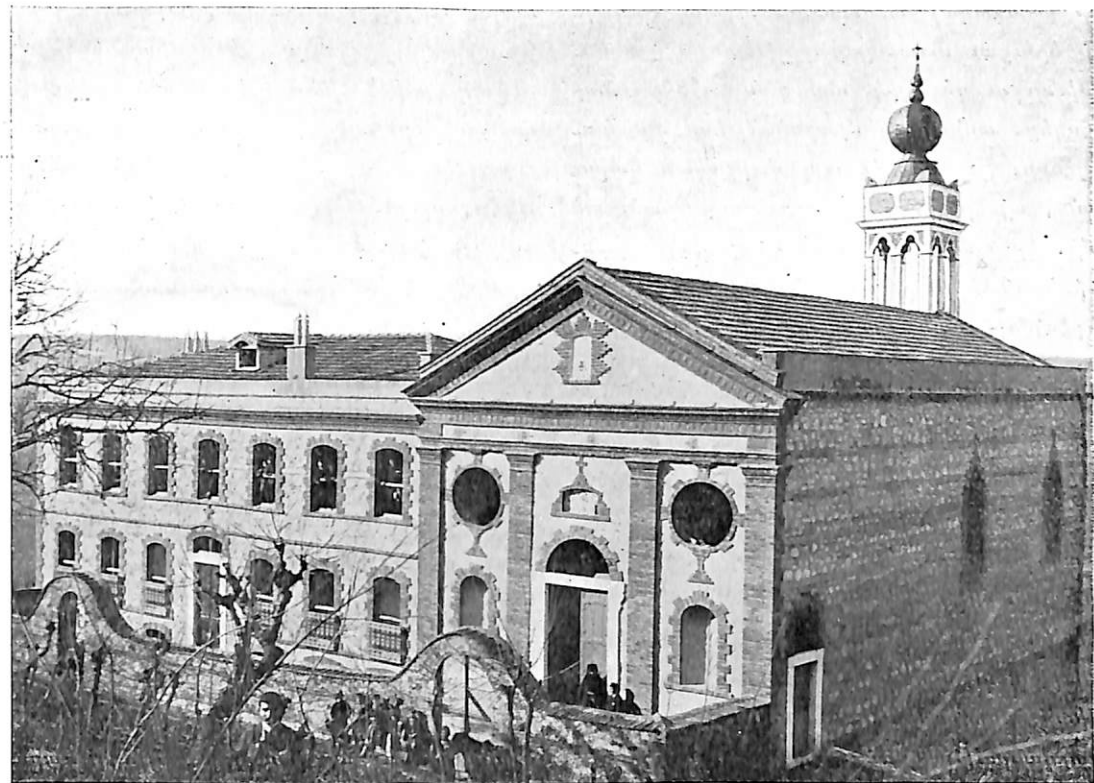
ներն են Մուրատ — Ռափայէլ ու բողոքակից Մխիթարեանը և ազգը ամբողջ:

Թ.

Միաբանութեան նիւթական մատակարարութիւնը. — Աբբահօր անտեսագիտական վարչութիւնը. — Վեհը, վախական ամբարնոցը. — Վեհը հոգեւոր պետ:

Միաբանութեան Վեհին պաշտօնը հանրական և տարածուն է. գրականութիւն, դաստիարակութիւն, ասոնք միայն չեն իր հոգածութեան նիւ-

թը. կայէականն ալ, ընկերական մեծ ընտանիքին նիւթական ապրուստը: Վեհը միայն անպատականներու խնամակալը չէ, այլ վարժարաններու, և հոս ու հոն տարածուած միաբաններու հոգատարը: Մեծ ընտանիք մը իր հովանիին տակ կ'ապրի: Երկինքը օրհներ, ամրացուցեր է կրօնական տան ապրուստը, բայց զայն պէտք է շահագործել: Երկինքի պարզելը պէտք էր աշխատութեամբ սրբագործել. անով միայն կարելի էր ապրիլ, տոկալ զարերով: Ասանց այդ աշխատութեան չի կայ կեանք, չի կայ տեսողութիւն, այլ

Պարտիզակի Մխիթարեան վանատունը:

մխիտմ, հեղգութիւն: Մխիթարայ տունը ունեցեր է նիւթականի հիւսքանչ շփնոյ մը. անոր մուգական հրապոյրը միշտ վառ մնացեր է. մեկնութիւններ, աղայամիս կամ միամիս մեկնութիւններ երբէք իրենց գաղափարնին չեն փոխած. ու միաբանութեան հիւր հաստատուած կ'երազուի ոսկի ժայռերու վրայ և կզզին ազամանով պարսպուած: Բայց... անուրջներուն ո՞վ գատաւոր: Երկար տեւեն այդ բնքուշ անուրջները, և երկար

վանական երկայնամտութիւնը ու մատակարարական հաւատարիմ շահագործութիւնը: Միաբանութեան Վեհը, իր տունը անընային նիւթական ապահովութեան չէր կրնար թողուլ, մեծ ընտանիքի յաւիտենականութիւնը, մոռանելի կու տայ ներկայ ու ապագայ ապրուստը. սպաւան, տուն և զպրոց: Ասոնք պիտի ապրին: Ասոնց պահանջը կարելի է գուշակել ո՞րքան մեծ, և որքան սախողական կրնայ ըլլալ:

Նորընտիր Արբան այն օրէն որ կը բազմի իր գահէր, զլխաւոր մտածութեան մէկ նիւթն ալ վանքի այլ նիւթականը կ'ըլլայ: Այլ մտածութիւնը այլ եւս գեռ աւելի մեծ է, վասն զի դպրոցները, արեւելքի մէջ իր հաստատած դպրոցները, փոքրիկ վանատունները կը մեծցնեն վանքին սովորական ծախքերը: Գործ, խելք, հաւատարմութիւն մատակարարութեան հրաշագործ ուժերը կը խտացնեն: Վեհ. Արբան մատակարար, սնանկ սագէտ միտք մըն էր: Գիտցաւ գործել: Վանքի մատակարարական պաշտօնները յանձնեց կարող, խելացի, գործունեայ ու հաւատարիմ միաբաններու. խկ դպրոցական կալուածները ու գաշտերը ծերունի խնամակալ անդամներու: Սկիզբէն ակն յայտնի երեւցաւ մատակարարութեան վերակենդանութիւնը ու գեղեցիկ ապագան: Վեհը անոր վրայ հսկեց. ամբացուց միաբանութեան այլ կարեւոր շէնքը: Եւ շնորհիւ այլ վարչական կարողութեան, այսօր Ս. Ղազար ունի տարածուած դերք մը. կը պահէ մէկ քանի փոքր վարժարաններ, խկ մեծերը գեռ աւելի կը զօրացընէ կը կազմուրէ նիւթական կրկնապատիկ վարձատրութեամբ:

Վեհին նպատակը չէր զրամը միայն շահագործել, այլ զայն պաղարեր ընել. զայն շահագործեց և պաղարեր ըրաւ: Գպրոցներէն վերջը մտածեց վանքի տպարանը: Չայն բոլորովին կերպարանափոխ ըրաւ. ներկայ հիանալի կացութիւնը ինչպէս ակնարկեցինք իրեն արդիւնքն է, իրեն ամենէն մեծ արդիւնքներէն մին: Վանական կեանքը, նիւթական կեանքը իր մատակարարական խղճամիտ հսկողութեամբ ստացաւ ասողջապահիկ կարգապարտութիւն մը, և այլ ուժը գեռ կը շարունակէ: Միաբանութեան կեանքը սիրելի էր: Վեհը սիրեց իր գաւակներուն կեանքը, իր անձնական համբերատար ասկունութեամբ վերջապէս վանականացս համար գաւա. հովասուն սքանչելի գիւղապետացութեան անդ մը Ս. Զեննի

նկարչական բարձունքը, ուր իր խնամքը կրկնապատկելով, այսօր վանքը ունի հիանալի գեղածիւծաղ ամբարանոց մը, որուն ապագայ նիւթականը խոստամալից է: Իր անտեսողիտական բարեկարգիչ գործունէութեամբ, Ս. Ղազար ամէն այցելուներու վանական գեղեցիկ գոհարի մը գաղափարը կուտայ. այցելուն սքանչացումով կ'այցելէ ու հիանալի տպաւորութեամբ կը մեկնի:

Միաբանութեան կեանքը հոգին է, կրօնակա-նին ուժը հոգեկան առաքինութիւնները. և այլ ուժին ազբիւրը սահմանադրութիւնը. այս է Ս. Ղազարու օրինադիրը, զոր միաբաններու սրտին մէջ կը զրոշմէ Վեհը: Ահա Վեհին ամենէն նազելի փափուկ պաշտօնը, իր փափուկ և նազուկ բնաւորութեամբ, իր ազնուական ներշնչումներով մեր Վեհը, զիւցազնօրէն սկսաւ և կը շարունակէ այլ ամենէն էական ու հայրական հովանին:

Օրէնքը, վանական օրէնքը անհատական սեփականութիւն է, ամէն միաբան իր խոստումին, իր երդումին աէր է. Վեհին հովուական գաւազանը խիստ աշալթութեամբ շարժեցաւ, և անշարժ պահեց իրեն յանձնուած շէնքը: Այլ շէնքը հայկական ուխտատեղին է, այն նոր Աշտիշատը, որ տուտ ազգին գրականութեան սրբազան կրակը, որուն վրայ կը հսկէ Մխիթարեանը: Հոգեկան հաւատարմութեամբ, ընկերական հաշտ ու ներդաշնակ կեանքով, գրական վիտապները ամրակուտ կը բոլորին անոր շուրջը. այլ գրական պարին վրայ քանի որ կը սաւաննի Վեհ Յոսեփեար Հօր խաղաղական հոգին, վաս կը մնայ այլ ատուշանը, ուսկից գէպ ի վեր կը բարձրանայ հոգեկան ու գրական ճենճերը, խնկաւէտ ծուխը:

Հայր, կը մտղմենք որ այլ ծուխը Մխիթարայ օրհնութեան ցօղով շինէ այն նոր աստղերը, զոր Ս. Ղազարու երկնքին վրայ կ'ուզէ գիտել Ազգը ...

«Ազգային գրադարան»

NL0162504

